

KUBINSZKY MIHÁLY

Bohuslav

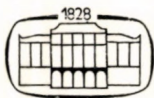
FUCHS

KUBINSZKY MIHÁLY

Bohuslav Fuchs

(Az Architektúra sorozatban)

A legújabb korral foglalkozó építészettörténet gyakran elemzi a nagy kultúrcentrumok és az ismert mesterek alkotásait. De kevésbé ismert területeken is működtek jeles építészek, akiknek életműve az új építészet szerves alkotórészévé vált. A két világháború között ilyen fontos központnak tekinthető Brno városa, ahol 1920 után több kiváló cseh építész tevékenykedett. Közülük leginkább Bohuslav Fuchs gazdag életműve méltó a figyelemre. A cseh építészet nemzeti irányzataihoz sorolható családi házai után egyre több modern középületet és igényes lakóépületet tervezett. Ezek közül több jelentősen befolyásolja a város képét. Közel öt évtizedes tevékenysége az építészeti avantgardizmus kimagasló értéke.

AKADÉMIAI KIADÓ
BUDAPEST

ISBN 963 05 1344 7

FUCHS

ARCHITEKTÚRA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

ÉPÍTÉSZETTÖRTÉNETI ÉS ELMÉLETI BIZOTTSÁGÁNAK

ÉS A MAGYAR ÉPÍTŐMŰVÉSZEK SZÖVETSÉGÉNEK

KÖNYVSOROZATA

SZERKESZTI MAJOR MÁTÉ

BOHUSLAV FUCHS

ÍRTA **KUBINSZKY MIHÁLY**

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST 1977

A kiadásért felelős az Akadémiai Kiadó igazgatója

Felelős szerkesztő: Török Ildikó

Burkoló-kötésterv: Lengyel Lajos

Műszaki szerkesztő: Keleti Emilné

Terjedelem: 2,8 (A/5) ív + 52 old. melléklet

77.4386 Akadémiai Nyomda, Budapest

Felelős vezető: Bernát György

ISBN 963 05 1344 7

© Akadémiai Kiadó, Budapest 1977 • Kubinszky Mihály

Printed in Hungary

Az Architektúra-sorozatban eddig ismertetett építészekről eltérően Bohuslav Fuchs a magyar közönség előtt – talán még szakmai körökben is – jóformán ismeretlen. Ennek okát abban látjuk, hogy az első világháborút követő évtizedekben politikai okokból szított nemzeti ellentétek miatt a csehszlovák építészet sajátos alakulása iránt kevés érdeklődés mutatkozott, a tájékoztatás hiányos volt. Pedig Csehszlovákia politikai, gazdasági és művészeti életének alakulása a történelem tanúsága szerint már csak a földrajzi közelség adottságánál fogva sem lehetett soha érdektelen a magyarság számára. Valójában a két ország története – s ennek keretében építészettörténete is – hasonlóságok és ellentétek váltakozása közepette valahogy mindig összefüggött. Ezért a legújabb kori cseh építészet alakulása iránti érdeklődés és az összehasonlítás igénye több, mint jogos.

Az új építészet történetéből a két világháború közötti építészet, kivált a csehszlovák építészet alakulása a hazai irodalomban meglehetősen feldolgozatlan. Ennek az írásnak ezért az a célja, hogy ezt a hézagot kissé kitöltse, s bemutassa azt az építész, aki Csehszlovákiában, különösen pedig szűkebb hazájában, Morvaországban az 1920-as évektől kezdve a legjelesebben képviselte építészeti alkotásaival, városrendezési terveivel, művészetpedagógiájával és kultúrájával az új építészetet. Ez volt Bohuslav Fuchs.

1895. március 24-én született a Morva Beszkidek lankái előtt elterülő kis faluban, Všechovicében (Bystrice pod Hostýnem mellett). A kiskereskedő apa, fia érdeklődésének kielégítésére 1916-ban beíratta a prágai Képzőművészeti Akadémia építészeti iskolájára. Itt Jan Kotěranak, a haladó építészet egyik legkiválóbb cseh mesterének lett tanítványa.¹ Kotěra is megszerette a tehetséges Fuchst, aki így tanulmányai elvégzése után még további két évet töltött Kotěra prágai műtermében. Ezt követően tért vissza 1923-ban Morvaországba s telepedett le Brnóban. Ettől kezdve élete és alkotó munkássága összeforrt ezzel a várossal. Kezdetben városi építészként kezd hozzá a város arculatának szabályozásához. Ezt a munkáját később is folytatja, amikor már saját irodát, műtermet nyit. A megrendelések, megbízások úgyszólván egymást követik, s Fuchs nemsokára megépítheti saját házát az akkor benépesülő Jiráskova hegyoldali városrészben. Kapcsolatai a nagyvilággal elmélyülnek, 1923-ban Göteborgban, 1926-ban Frankfurt am Mainban találjuk kongresszuson, 1927-ben megtekinti a Werkbund Weissenhofsiedlung mintalakótelepet Stuttgart mellett. 1922-től a Koliba Művészkör tagja. Kelet-Morvaország etnográfiai hagyományain fellelkesülő társaság ez, melynek célkitűzése, hogy a képzőművészetben a szlávok művészeti örök-

¹ 1971-ben, Kotěra 100. születésnapja alkalmából Fuchs állítja össze a Brnóban rendezett kiállítás katalógusát. Kotěra brnói szülőházára is ő tervezi a szép emléktáblát. Egyébként ez volt Fuchs utolsó munkája.

ségét és keleti kapcsolatait érvényre juttassa. A Morva Képzőművészek Csoportjának Fuchs egyik alapítója, s tagja a baloldali művészek, írók szűkebb körű alkotócsoportjának, a Devětsilnek is. Korán csatlakozik a CIAM-hoz is, 1935-től 1948-ig annak csehszlovák delegátusa, ebben a minőségben vesz részt 1947-ben a bridgewateri kongresszuson is. E korszak jelentős eseménye még, hogy 1937-ben elnyeri a Royal Institute of British Architects tiszteleti tagságát. 1945-ben a brnói Műszaki Főiskola városrendezési tanszékének professzorává nevezik ki, ezt a tisztséget 1958-ig tölti be. 1953-tól már fiával, Kamil Fuchs építésszel dolgozik együtt. 1956-ban műszaki doktorátust szerez. 1958-ban nyugállományba vonul. De a munkában akkor sem lankad, noha elismerésben csak később részesül: 1968-ban elnyeri a cseh művészeti díjat s nem sokkal később a nemzetközi Herder-díjat ítéli neki.

Egy téli prágai utazás alkalmával – 1969-ben – gégekocsija a jeges úton megcsúszik. Fuchs súlyosan megsérül. Felépül ugyan, de egészsége megroppan. Még irányítja fia, Kamil Fuchs alkotó tevékenységét, aki mindvégig hűséges munkatársa marad. 1972. szeptember 18-án Brnóban hirtelen hal meg.

Találó az a gyakran elhangzó megállapítás, hogy a volt Osztrák–Magyar Monarchia területén a városok múlt századi eklektikus épületállománya hasonlít egymáshoz, bizonyos mértékig egységes jellegű. Ilyen eklektika a terebélyesedő városok történeti központját szegélyező utcák bérházait, a bécsi építészek által komponált középületeket (pl. színházakat), a fasorral szegélyezett állomásutcák villáit vagy földszintes zárt sorú beépítését csakúgy jellemezte, mint ahogy egységes volt a pénz, a katonák egyenruhája, s hasonlítottak egymáshoz a városok utcáin végigcsilingelő villamosok s a baktató konflisok is. De a nemzeti önállóságra törekvő haladó erőket többek között a művészet is segítette törekvéseik, elképzeléseik kifejezésében, s így az eklektikus építészet egységet tükröző évtizedei után vagy közepette, a századforduló idején sajátos nemzeti vonással átítatott formatörekvések jelentek meg. Ismeretes, hogy Magyarországon a bécsi szecessziótól nagyon is eltérő építészeti formanyelv jellemezte a gazdasági fellendülés éveit: Lechner Ödön absztrakt és florealis mintáival éppúgy egyéni úton járt, mint az építőanyag megválasztásában. A finn és skót építészek példáján fellelkesült „Fiatalok” Kós Károly köré gyülekezve Erdély, a Balaton-felvidék és más hazai területek népi építészetéből merítettek ihletet az új formanyelvhez; Medgyaszay István a Franciaországban elsajátított vasbeton szerkesztést ugyancsak hazai motívumokkal kívánta egybeolvasztani. Ezenkívül is találunk hellenizáló, klaszszicizáló vagy geometrikus díszítésekkel e korra jellemző formairányzatokat a kísérletezés homlokzatai, épülettömegei sorában. Nehéz mindezt rendszerbe foglalni. Itt elég azt leszögezni, hogy a politikai és gazdasági válság felé haladó birodalomban az eklektika egységes építészeti arculata is felbomlott.

Ugyanez tapasztalható a századforduló korában cseh területen is, de merőben más megnyilvánulási formában. A prágai építészek legjelesebbjei közül többen a bécsi haladó építészeti irányzathoz szegődnek. A bécsi szecesszió sem az építészetben, sem az iparművészetben nem nyerte el az uralkodó osztály tetszését. Ausztriában annak idején ezt olyan művészeti rebelliónak tekintették, amely politikai és társadalmi területre is átsaphat. Ezért hivatalos körökben sértődés és megbotránkozás kísérte a nagy osztrák építészek, Otto Wagnernek azt az elhatározását, hogy csatlakozik a szecesszióhoz, s ezzel a lépésével – miután éppen kinevezték az Akadémia építészprofesszorává – mintegy szentesíti a fiatal építészek, köztük egynéhány tanítványának művészeti lázadozását. Egyébként köztudott, hogy a bécsi szecesszió (Sezession) építészeti kompozíció és formajegyek tekintetében nem volt önálló jelenség Európában, kötődött a francia és belga Art Nouveau-hoz, a németországi Jugendstil-hez. De – mint neve is mutatja – a szecessziónak Ausztriában a képzőművészeti megnyilatkozás formái átalakításán túlmenő, mélyebbre ható céljai és szándékai voltak, melyek szinte nyílt társadalomkritikát jelentettek. Ennek a ténynek

ismeretében érthető, hogy a cseh építészek a bécsi szecesszióhoz olyan vagy hasonló céllal csatlakoztak, mint nálunk – vagy más európai országokban –, hogy ti. a népi építészeti formákat felelevenítsék.

Jan Kotěra (1871–1923) – Olbrich, Loos és Hoffmann kortársa – ugyancsak Otto Wagner tanítványa volt, s részt is vett a bécsi szecesszió megalapításában. A prágai Vencel téren épített bérháza (1899–1900) s a Prága-Smíchov-i kiállítási pavilon (1902) a bécsi szecesszió építészeti hangvételébe illik. Néhány évvel később építészeti munkássága jelentős változásról, az egyéni formaképzés útjáról tanúskodik. Így a Hradec Královéban épített múzeum (1906–1912), a prágai jubileumi kiállításra (Jan Štursával együtt) tervezett és felépített kiállítási pavilon ugyan besorolható a – gyakran még szecessziósnak vélt – tárgyilagos, premodern „építőstílus”-ba, de néhány részlet olyan formakompozíciót mutat, amely már sajátos, cseh építészeti irányzatot jelent.

Csehországban is kialakult népi építészeti irányzat. Legjelesebb képviselője Dušan Jurkovič (1868–1947) aki – éppen Bohuslav Fuchs későbbi működési területén, Morvaországban – kisebb középületeket a faépítészet népi hagyományainak felhasználásával igyekezett felépíteni, így Luhačovice fürdőn a gyógyszállót, a Beszkidek gerincén, Pustevnyben a hegyi szállót. A szecesszió sajátos alakítása jellemzi Brnóban a Dvořákova 10. sz. bérházat. Változatos épületkompozíciói az erdős hegyvidéki emberek építőhagyományát idézik, erős színezései a szláv ízlést tükrözik, de motívumai gyakran a magyar nép formakincséből is merítenek. Mindez 1906-ban épült brnói saját lakóházán (ma Nečasova 3. sz.) is látható.

A cseh építészet nagy kísérletének, sajátos stílusának a szecessziót követő években, 1910-től közel két évtizeden keresztül a kubizmus építészetét kell tekintenünk. Vezéralakjai Josef Gočár (1880–1945), Vlastislav Hofman, Pavel Janák (1882–1956), Bedřich Feuerstein s később Jiří Kroha (1893–1974). A kubizmus építészeit komoly elméleti felkészültség és a formát illetően tisztázott szándék vezérelte. Ennek lényege, hogy meghatározott módon, főleg a hasáb alakhoz közelítő szokásos építészeti kompozícióktól elütő, ferde síkokkal határolt piramisszerű részletekkel torzított, de legalábbis szokatlan formákat képezzenek. Ezt tekintik „az absztrahált anyag legalkalmasabb kifejezésének”, amellyel az épület szemléléjében felfokozott érzelmeket lehet kelteni. Ezért törekvéseiket a homlokfelületre, esetleg a belső falfelületre koncentrálnak. A Bohdanečben épített „Gočár-fürdőház” (1911–12) szokatlan, kettős romboid ablakaival, az ugyancsak Gočár által tervezett Fekete-Mária háza Prágában (1911–12) a vasbeton szerkezeteken alkalmazott hasonló részletekkel, Pavel Janák történeti városközpontba illeszkedő – mégpedig jól beleilleszkedő – pelhřimovi lakóháza, az oromzat és a zárt erkély prizmatikus kompozíciójával, J. Chochol építész hajtogatott felület hatását keltő homlokzatai a prágai Neklanovė ulicában vagy Gočár hasonló szellemben összeállított s a neves, 1914-es, kölni Werkbund kiállításon bemutatott ebédlőberendezése mind ennek a kubizmusnak jellegzetes példái. Még sokat lehetne belőlük felsorolni.² Ennek a kubizmusnak még sajátosabb, bár kétségtelenül kevésbé elvont, későbbi változata (a fejlődés itt humanizálódást eredményezett) a rondokubizmus.³ A prizmatikus hajtogatott felületet utánzó homlokzatképzéseket többnyire kör, félkör, henger és félhenger motívumok váltják fel. A háromosztású ablakok középső táblája a homlokzat síkjában fekszik, a két szélső alaprajzi értelemben befelé szögell. A dongaboltozat ismét divatos, a zárt erkélyek félhenger alakban tagolják a homlokzatot, a tetőt álló henger alakú felépítmény töri át vagy éppenséggel ilyen „dob” biztosítja a belső tér megvilágítását. Ezeket a kompozíciós elveket lát-

² Marie Benešová: O kubismu v České architektuře, Architektura ČSSR, XXV. köt. (1966), 171. o.

³ Marie Benešová: Rondokubizmus. Architektura ČSSR, XXVIII. köt. (1969), 303. o.

hatjuk a Gočár által tervezett prágai Légiónsbank (1921–23) és az Adria biztosító székházain (1923), A. Martinek Prága Dejvice-i bérház-homlokzatán, B. Feuerstein nymburki krematóriumán.

A cseh kubizmus és rondokubizmus végső soron beletartozik az európai expresszionista építészetbe, annak sajátos változatát képezi. Marie Benešová találóan jegyzi meg, hogy nem volt Csehországban a két világháború között jelentős építész, aki ne a kubizmus és rondokubizmus útján jutott volna el a – Le Corbusier-i értelemben vett – purizmushoz, a konstruktivizmushoz s a funkcionalizmushoz.⁴

A kubizmus építészeti vonásait tükrözi az előljáróban méltatott Jan Kotěra 1908-ban Prágában épített kiállítási épületének bejárata, sőt más irányzathoz sorolható elemekkel vegyítve az 1912–1913. években épült prágai Mozarteum épülete is. Jan Kotěra a századforduló cseh építészetének vezéralakja. 1910-ben a prágai Akadémián építészeti iskolát nyit. Mint említettük, itt végzi tanulmányait 1916 és 1919 között Bohuslav Fuchs. A Wagner-tanítvány Kotěra tehát Fuchs tanító-mestere.

A kubizmus „kötelező” fázisát illetően Fuchs sem kivétel. Kotěra műtermének fiatal munkatársaként a prágai Malá Strana városrész rendezésére kiírt pályázatra benyújtott rajzai a rondokubizmus fogalmába tartozó építészeti alakítást szemléltetik (1922).⁵ Ebbe az irányzatba illik az Ostrava városi népszínház terve is. (A tervpályázaton J. Štěpánek és A. Moudrý a munkatársai.)

De Fuchs nemcsak ebben az építészeti divatnak minősíthető formakeresésben követi mesterét, hanem két sokkal fontosabb vonást is átvesz tőle. Kotěrát már a korabeli kritika úgy tartja számon, mint olyan építészt, akinek alkotásai a többi képzőművészettel mintaszerű kapcsolatban állnak. Hradec Královéban épült múzeuma valóban erről tanúskodik. Ugyancsak nagy érdeme Kotěranak, hogy alkotásainál az épület környezetét messzemenően figyelembe veszi. Ezek az értékes alkotó tulajdonságok nem maradhattak hatás nélkül Bohuslav Fuchsra sem.

Az első világháború vége jelentős politikai, területi, gazdasági változásokat eredményezett, melyek a cseh építészet további fejlődését komoly mértékben befolyásolták. A monarchia szétbomlásával az időközben elhunyt Otto Wagner bécsi köre is szétesett. Kotěra 1923-ban bekövetkezett korai haláláig eltelt évek igen fontosak a cseh építészet történetében annál is inkább, mert Közép-Európa többi országával ellentétben, ahol a vesztt háború gazdasági válságokat, pangást, ideológiai visszalépést eredményezett, Csehországban – helyesebben most már Csehszlovákiában – az előző évtizedekhez képest haladóbb polgári demokrácia alakult ki. Ez a nagy világválság bekövetkeztéig, de még az után is, egészen a német területi expanzió fenyegető szándékainak megnyilvánulásáig, majd megtestesüléséig, vagyis két évtizeden keresztül az építőtevékenység tekintetében konjunktúrát biztosított. Ehhez a konjunktúrához járult hozzá az építetők haladó felfogása, mely a nemzeti függetlenség egyik eszmei előharcosának tekinthető új építészeti törekvéseket a politikai siker után lényegesen hathatósabban támogatta és méltányolta, mint Közép-Európa bármely más országának társadalma. Ennek köszönhető, hogy a fiatal csehszlovák államban az új építészet gyorsan vert gyökeret. Állami, városi és magánépítetők egyaránt „befogadták” azokat az építészeket, akik ebben a szellemben kívántak dolgozni. A fővároson kívül jelentős fellendülést ígértek a tartományi székhelyek, s így érthető, hogy a fiatal Bohuslav Fuchs, amikor kivált Kotěra műterméből, Brnóban telepedett le, melyhez szülőfaluja is közel volt.

Bohuslav Fuchs Brnóban eszméivel nem állt egyedül: kevés európai városban hódított az új építészet szelleme ily sikerrel. Bár Fuchs nemsokára kimagaslott kortársai közül, ugyancsak

⁴ Marie Benešová: Rondokubismus (i. m.).

⁵ Marie Benešová: Rondokubismus (i. m.) 19. és 20. ábra.

haladó felfogásban alkottak e városban Ernst Wiesner (1890–1971), Josef Polásek (1899–1946), Jindřich Kumpošt (1891–1968), Jan Víšek (1890–1966) és még sokan, akik ugyan nem Brnóban laktak, de ott kaptak megbízásokat. A fiatal nemzedékhez szegődött felfogásban Jiří Kroha is. A neves prágai építészegyüttesből Josef Havlíček (1899–1961) 1928-ban háromszintes bérházat épít a vásárterület bejárata közelében (Křižkovského 20. sz.), s az új építészet seregszemléjének tekinthető maga a vásárterület kiépítése is, ahol az A pavilont Josef Kalous (1889–1958) és Jaroslav Valenta (1887–1934), a kiállítási tornyot Bohumír Čermák (1882–1961), a kongresszusi színházat és csarnokot Emil Králík építette 1928-ra, a vásárterület megnyitására. Egyébként Wiesner nevéhez fűződik a krematórium kissé romantikus hangvételű épülete (1930), a Morva palota (1927) s az 1925–26-os években még két igen figyelemre méltó családi ház (Hroznová 19. sz.; Kalvodova 2. sz.) is. Fuchs a Morva Bank székházának építésénél társul vele. Polásek, aki a Lipová utcai leányiskola tervezésénél Fuchs társa, néhány bérházon kívül főleg a Janska ulicában épült takarékpénztár-épülettel tűnt ki (1936–39). Kumpošt fő alkotó területe a harmincas években ugyancsak a bérházépítés, de már az 1924-ben felépült saját háza is jeles mű. Brno város mai napig legértékesebb, műemléknek minősülő kortárs építészeti alkotását, a pazar eleganciájú, világhírű Tugendhat-házat 1929-ben építik, Mies van der Rohe tervei alapján.

Fuchs, miután Brnóban letelepedett, az új építészet eszméihez közeledve felvette a kapcsolatot a nemzetközi avantgarddal. A húszas évek elején Európában három számottevő építész-csoportosulás alakult ki: a fiatal szovjet konstruktivisták, az akkor Dessauba költözködő Bauhaus és a holland de Stijl-csoport. Kétségtelen, hogy Fuchs ez utóbbi felé tekintett, s különösen J. J. P. Oud alkotásai hatottak rá. Személyi kapcsolatai is jelentősek voltak. Közreműködött „Az új építészetért” című előadásorozat rendezésében (1924–1925), melynek keretében felkeresték Brnót Oudon kívül Walter Gropius, Le Corbusier, Amadée Ozenfant és mások. Így természetes, hogy a CIAM 1928. évi La Sarraz-i alapításánál is jelen van, s Le Corbusier később is szívesen látogat Fuchs házába annál is inkább, mert Brno a csehszlovák köztársaságban az új építészet egyik központjának számít. Fuchs kíséri 1935-ben is Le Corbuiser-t, amikor a zlini (ma Gottwaldov) cipőgyár részéről tervezési megbízást kap. Jól ismerte Adolf Loost, mert róla – csakúgy, mint Jurkovičről – élete alkonyán szlovák folyóiratban megírja visszaemlékezéseit. Richard Neutra, Hannes Mayer szintén ismeretségi köréhez tartoztak, utóbbinak felesége Fuchs műtermében is dolgozott.

A CIAM és a CIRPAC keretében Fuchs futó kapcsolatba kerül magyar építészekkel is.⁶ Kiterjedt ismeretségi köre mellett azonban elsősorban szakmai elismerést jelent, hogy 1939-ben felkínálják a torontói, 1947-ben Walter Gropius a Harvard egyetem professzori állását. Fuchs egyiket sem fogadja el, Brnóban marad.

Az 1930-as években a cseh építészet súlypontja mintha Prága javára tolnának el. Havlíček és Honzík társadalombiztosító székháza világhírnevet szerez a prágai építészetnek. Bohuslav Fuchs tevékenysége is ez idő tájt mindinkább Brno területén kívülre terjed ki, más morvaországi városokban s Szlovákiában egyaránt alkot.

Érdekes következtetésekre jutunk, ha a két világháború közti alkotásokat mérlegre téve, a magyarországi és csehszlovákiai építészet eredményeit összehasonlítva vizsgáljuk, mint ahogy azt tanulmányunk kiindulásánál a századforduló törekvéseivel tettük. Magyarországon az expresz-

⁶ 1936-ból ismeretes egy csoportfénykép, melyen Molnár Farkas és Mandrot asszony is szerepel; a CIRPAC 1937. évi regionális konferenciája alkalmából készített feljegyzésekben Fuchs megemlékezik Molnár Farkasról és Ligeti Pálról. Itt jegyezzük meg, hogy a CIAM tevékenységével az Architektúra-sorozat több kötete foglalkozott. E szervezet egyik bizottsága nevezte magát CIRPAC-nak.

szionista építészetnek csak kevés alkotása valósult meg, de jelentősek e tekintetben a tervrajzok, fantáziarajzok (pl. Pogány Móric építész-álmái). Termékeny a talaj nálunk az eklektika Európán végigsöprő divatja, az újbarokk számára. Neves építészek egzisztenciális okokból kénytelenek ilyen stílusban dolgozni. Ennek érdekes következménye, hogy jelentős városképi együttesek fogantak ebben a felfogásban (a Déri Múzeum Debrecenben, a Madách tér Budapesten stb.). Az új építészet nem a de Stijl, hanem a Bauhaus révén tört be hazánkba, de a Bauhaus követőinek vajmi nehéz volt a helyzetük, mert csak magánmegbízásokra számíthattak. Ezért Csehszlovákiához képest sokkal később ver gyökeret az új építészet hazánkban, s akkor is néhány megbízó szűk körére szorítkozik. Olyan mértékben, mint a Bohuslav Fuchs pályakezdését követő években, nálunk egyik városban sem bontakozik ki az új építészet. Az első világháborút követő területi változások következtében a milliós Budapest és a legfeljebb százezer lakosú vidéki város között a középnyagyságú városi település hiányzik. Bizonyára ez az urbanisztikai helyzet is hozzájárult ahhoz, hogy az új építészet szelleme sokkal lassabban tudott teret hódítani. Amikor azután az 1930-as évek közepén az új építészet Magyarországon mégis lassan bár, de elterjedt, amikor a magyar CIAM-csoport, a „tér és forma” hasábjain csakúgy, mint az egyre szaporodó jeles alkotásokkal elterjeszti az új építészetet, a fejlődés olyan erőteljes és töretlen, hogy azt sem a hivatalos politikai körök nyilvánvalóan eltérő ízlése és más irányú stílusigénye, sem a népieskedő építészeti hullám többé feltartóztatni nem tudja. Eléggé nem méltányolt érdeme ez a magyar építészetnek. S ez a tántoríthatatlanság ugyancsak nem eléggé méltányolt érdeme a cseh építészetnek is. Még a német megszállás sem tudta az új építészet művelőit – köztük elsősorban Bohuslav Fuchsot – az építészeti haladástól és meggyőződésétől eltéríteni. Talán a CIAM és a CIRPAC szilárd eszmei alapjainak volt köszönhető, hogy az építészeti igazságba vetett hit nem rendült meg, hiszen éppen e két országban tevékenykedett ennek az építészeti eszmét hirdető szervezetnek két legaktívabb csoportja. Ehhez Csehszlovákiában még hozzájárult a két világháború közti években kifejtett nagyszabású építőtevékenység keretében az új építészet igen jelentős számú alkotása, továbbá az a büszke tudat, hogy e tekintetben időben és mennyiségben a csehszlovák építészek nemzetközi élvonalban álltak. Magyarországon és csehszlovák területen az új építészet fejlődésének szigete alakult ki, melynek legnagyobb érdeme, hogy a második világháború idején, amikor az építőtevékenység amúgy is minimálisra zsugorodott, az építőipariskolák, akadémiák és egyetemek olyan szellemű oktatómunkát végeztek, mely az új építészet továbbfolytatását a háború után megkönnyítette. Magyarországon ugyan ez a hatás kevésbé érvényesült, mivel itt a háborút követő első években nagyszabású alkotómunka helyett foltozgató, de serény újjáépítésre volt szükség. Csehszlovákiában viszont, ahol kevesebb rom és pusztítás fogadta a háborút átvészelt alkotónemzedéket, jobban támaszkodhattak erre az „új hagyományra”.

Mindenesetre tény az is, hogy a világon alig van még egy ország, ahol már a húszas években anynyi jó, új szellemben fogant ház épült, mint Csehszlovákiában, megelőzve a ma dicsért és elismert nagyok, Le Corbusier, Mies van der Rohe és mások érett alkotásait. Bohuslav Fuchs is megelőzte őket.

Az életmű kezdetét a fiatal, 25 éves építész két hegyi menedékháza jelzi (Masaryk menedékház az Orlické horyhoz tartozó Šerlich hegyen és a Klostermann menedékház Modravában, a Šumaván, 1920). Külsőjükben ugyan nem térnek el a cseh hegyvidéken emelt hasonló létesítményektől: még csak szárnypróbálgatások. A Brnóhoz tartozó Husovice külváros faluképet idéző családi ház telepe a fésűs beépítésben teremtett építészeti renddel, a finoman ide-oda ívelő beépítési vonallal azonban már a tehetség kibontakozásának kezdete (1923). Nemkülönböztető értékes e házak racionális alaprajza is.

A húszas évek közepén az akkor beépülő brnói Jirásková városnegyedben Fuchs több lakóházat épít. A mai Barvičova 16. sz. – kertés családi ház – a mester, Kotěra hatására és a skót építésszek ismeretére vall, továbbá a közeli Lerchová 29. sz (3. ábra), Marcha író lakóháza. Ez az épület a kubizmus formajegyeit is sejteti. A Mahenova utcében épült harmadik családi házzal együtt valamennyi 1923 körül épült.

Az 1920-as évek építészeti formaáramlataiban ismert az a kompozíciós irányzat, melynél vakolt és nyerstégla-felületek jól választott arányai, a szokottnál nagyobb ablaknyílások, hangsúlyozott kiváltók, helyenként szalagablakok vagy függőleges ablakcsíkok jellemezték az épület külső megjelenését, s mindehhez az épületen belül a korai funkcionalizmust jellemző rend tartozott. Ehhez a formatiszta, de még kissé nehézkes kompozíciós irányzathoz sorolhatjuk az 1923-ban Bystřice pod Hostýnemben épített kis irodaházat, valamint Fuchs első jelentős középületét, a brnói Hústőzsdét (1924). Ennek az épületnek a magját a pillérekkel tagolt jó arányú tőzsdeterem alkotja, amely megvilágítását a hátsó falon keresztül, három magas ablaksávon át kapja. A hangsúlyos építészeti tömegalkotás ellenére (4. ábra) az aszimmetrikus alaprajzzal az épület a korai funkcionalizmushoz tartozik. Ugyanebben a szellemben épült a Brno-Maloměřice-i iskola is (1924).

Az alkotások sorában a nagy mesterművek felé vezető gyors kibontakozás útját a Brno-Husovicében épített iskola és a parkba telepített brnói Zeman kávéház (5. ábra) jelzik. Mindkettő 1925-ben épült. Szinte csodálatos, hogy a hústőzsdére még jellemző formai kötöttségeket Fuchs milyen gyorsan vetette le. Az általa mintaképként tisztelt de Stijl és az első külföldi tanulmányutak hatásának bizonyára nagy szerep tulajdonítható ebben a kibontakozásban.

Ily rövid bevezetés után máris előttünk áll az érett építész, aki az elkövetkezendő néhány év alatt a mesterművek egész sorát alkotja. Műterméből egyik figyelemre méltó terv a másik után kerül ki, még a sorrendet is nehéz megállapítani, olyan gyors egymásutánban.

Elsőnek feltétlenül a brnói temető ravatalozócsarnokát kell említeni (6. és 7. ábra). A komor feladattól fakadó komolyság, a klasszikus szimmetria bátor felelevenítése méltóan vezeti be

az életmű kiteljesedését. A szimmetria kísértő merevségén könnyen túllépve, Fuchs külsőben és belsőben sajátosat alkotott, eközben nem adta fel a méltóságot sem, amit a feladat megkövetelt. Az épület kimagasló értéke a ravatalozó tér, amely a kocka formáját közelíti meg. Ebbe a létező legegyszerűbb arányú térbe Fuchs a kis méretű falkiszögellések elé mind a négy sarokba szögletes oszloppárt helyezett. A hatás tökéletes: a téralakítás nemes, finom és oldott. Az épület külsejénél a méltóságot a téglá- és betonfelületek váltakozása, a ritmust az ablakcsikok között álló lizénák, a játékot az ablakcsikok visszafogott záradéka nyújtja. Az 1925-ben tervezett épület 1927-ben készült el.

A következő év (1926) tervei közül kiemelkedik a brnói 12 tantermes általános iskola (Křídlovická ulice 30. sz., 8. és 9. ábra). A belváros közelében szanálás után felépített iskola a funkcionalizmus jellegzetes példája. A hangsúlyozott lépcsőházi tömb homloksíkját egyetlen nagy ablak és az alája komponált kis bejárati tömeg tagolja. E középponthoz csatlakozik a háromszintes tanteremszárny, melynek udvari homlokzata nagy tantermi ablakaival a legegyszerűbb formában mutatja a belső beosztást: az iskola funkciójának legtermészetesebb kivetülését a külsőre. A többi helyiség és a tornaterem a másik oldalon csatlakozik az épület magjához. Josef Poláček néhány évvel később másik iskolát kapcsolt az épülethez, de az összhatás kedvező maradt.

A kedvelt morva gyógyfürdő, Luhačovice már a századforduló óta a cseh építészet kibontakozásának egyik színtere: itt áll a park közepén Jurkovič népi építészeti formákat idéző szállója, nem messze tőle az európai szecesszió egyik legkifinomultabb alkotása, a Smetana-ház, előtte a párizsi vilákiállításán 1900-ban bemutatott szökőkúttal.

A húszas években bővülő település új központjában, a lazább beépítésű lejtőre emelte Fuchs 1927-ben két penzióépületét, a Violát és a Radunt (10. és 11. ábra). A két épület alaprajzában, tömegkompozícióban egyaránt eltérő, mégis összetartozik: szétbonthatatlan építészeti kompozíciót alkot. Az épületek mindegyike a penzióépület funkcióját jól kielégítő, a tervezési program nyomán kissé toronyszerű alkotás. De a kettő — a jól megválasztott párkánymagassággal s a kettőt elkülönítő távolság gondosan mérlegelt mértékével — a szép táji környezetbe illő, éppen nem toronyszerű, hanem elnyúló, tagolt együttes. Fuchs alkotása itt lép ki először a szigorú funkcionalizmus kezdetét képviselő zárt homlokzatok határsíkjaiból: erkélyek és előtetők, választófalak egy csapásra mozgalmas, könnyed külsőt kölcsönöznek az épületeknek. A vakítóan fehér vakolat a kor természetes parancsa, akkor ezen a „skálán” illett az építésznek a fal- és a nyílásfelületek arányaival játszania: a két penzió Fuchs mesteri dallamait szólaltatja meg.

Brnóban a „Nový dům” (Új ház) kiállítás részére az erdővel szegélyezett külvárosban — a kor szokásainak megfelelően — mintalakótelep épült (1928). Fuchs a Petřvaldská 6–10. sz. házakat alkotta (12. ábra). Az épületek jellegüknél és színvonaluknál fogva a Weissenhofsiedlungon is állhatnának, mert kétségtelenül a legszínvonalasabb épületcsoportot alkotják a brnói telepen. A lakásokat igen haladó felfogást képviselő egyterű alakítás emeli ki. A ház külsejében jelentős az a „művészi fogás”, hogy a csoportház sima kubuszát a szélső egységnél — mely egyúttal az egész lakótelep sarokegysége is — előrelépő, de a főpárkánymagasság alatt tartott saroktömeg „támasztja meg”. A jó tömegarányokat ehhez illő ablakarányok tarkítják, erkélyek és előtetők itt is hangulatot teremtenek. Kár, hogy a későbbi bővítés kissé eltorzította az építészeti elgondolás lényegét.

Ez idő tájt készült városrendezési terveit (13–14. ábra) később elemezzük.

A brnói belváros hangulatos vásárlóutcájának keskeny, magas foghíjára (Česká 20. sz.) épült 1927-ben az Avion kávéház és szállodaépület (15–17. ábra). A mindössze 8 m széles telekre nyolcszintes szállót építeni vonzó feladat építés számára, különösen amikor a ház patinás utca kevésbé patinás épületei közé kerül. Az épület kétszintes belletázzsal épült, ez az alaprajzot és a

homlokzatot is befolyásolta. Ezzel a falsíkból enyhén kilépő, jó arányú és nagy üvegfelületekkel jellemzett hangsúllyal az építész megteremtette a bejáratot határoló kompozíciós elemet, melyre a lehető legegyszerűbb felépítményként helyezte a szállodaszobákat. A homlokzaton a szállodaszobák négy szintjét széles nyílások jellemzik. A homlokzat ívét azonban nem a kényszerítő arányok adják, hanem az a finom homlokzatszínezés, amelyet a fémkeretbe foglalt fehér márványburkolat – a már említett jó arányú nyílások üvegfelületei – és a díszként ható feliratok együttese képez. Ez az egyetlen keskeny épület megfiatalította az ódon utcát. Akármilyen szerény, észre kell venni, s nem lehet csodálat nélkül elmenni mellette.

A brnói villanegyedben Fuchs ekkor építi meg saját házát is, szerény tömeggel, tiszta alaprajzzal (18. ábra), mintaszerű belső térhatásokkal és kapcsolatokkal. Mintegy Adolf Loos lakóházbelsőinek továbbfejlesztése ez, méltó keret ahhoz, hogy az immár világhírű Fuchs itt fogadhassa az új építészetért dolgozó barátait is. Közel a saját lakóházához hasonló jellegű családi ház áll (Březinova ulice, 1927), a „legömbölyített” falélek segítségével Fuchs itt is jellegzetes tömegalakítást ért el (19. ábra).

A köztársaság 10 éves jubileuma alkalmából megnyílt brnói vásár területén az új építészet első alkotásait 1928-ra építették fel. A haladó cseh építészek egész gárdája „felvonult”. Bohuslav Fuchs a kortárs kultúra kiállításához Brno város pavilonjának építésére kapott megbízást (20. és 21. ábra). Az épület sima hasáb alakú tömb, melynek vasbeton pillérvázás talapzata a kiállítási terület felől – a terep lejtése miatt – csak alacsony lábázat hatását kelti, a hátsó oldalról viszont teljes egészében érvényesül. A tér felőli oldalon a bejárat szélességében az épület teljes magasságában üvegezett, a hátsó oldalt a külső lépcső csigavonalának játékos motívuma élénkíti. A nyerstégla falat ezen kívül csak a falfelületbe simuló üvegbeton-bevilágítók és egy dombormű díszíti, a bütüoldalt ablakcsík tagolja. Az építészeti erény a kompozíció egyszerűségében, a kiállítási épületnek megfelelő, érthető megjelenésben rejlik. A vásárterület valamennyi épülete közül Fuchsé volt a legtisztább formai megoldású. Ma postának használják, tér felőli homlokzatát primitív előépítménnyel elcsúfították, bejáratú ajtóit átépítették, felesleges posta-emblémával látták el, de még így is őriz valamit hajdani értékéből.

Brno város arculatát Fuchs alkotásai közül leginkább a főtéren (Náměstí Svobody 21. sz.) álló egykori Morva Bank székház változtatta meg (23–25. ábra). Nemcsak az építész⁷, hanem az építtető, de főleg a város haladó felfogását tükrözi, hogy hozzájárult ennek az 1928-ban tervezett homlokzatnak megvalósításához. Az épület főpárkányával és homloksíkjával illeszkedik a szomszédos eklektikus épületekhez, tetőfelépítmény jellegű párkány feletti szintjével a szomszédos magastetős épületek gerincvonalához igazodik. Homlokzata azonban nem szerényen illeszkedik, hanem feltűnő. Nemigen volt Európában jelentős városi főtér – olyan, mely a Brnoéval összehasonlítható –, ahol ez idő tájt ilyen modern homlokzat megvalósulhatott volna. Függőleges acélszalagok a sima homlokzatot hét tengelyre bontják, az alsó üzletsor és a főpárkány alatti teraszor biztosítja az egységet, az összeköttetést. A homlokzati fő mezőben két-két szint van összefogva, a középső szélesebb sávban annak idején a bankot hirdető címfeliratot helyezték el. A vékony betűk eltávolítása után sem feltűnő, hogy a középső mező kissé magasabb a többinél. Ugyancsak finomítja a homlokzatot a kirakatok felett végigvezetett jól tagolt vékony fehér záradéksáv. A homlokzat mögött a bank irodahelyiségei helyezkednek el. Az épület a telket hagyományos módon keretes beépítéssel tölti ki, közbefogva a bank recepciós termét. A belső teret Kamil Fuchs nemrég korszerűsítette a mai igényeknek megfelelően, a homlokzat – a feliratokban bekövetkezett változásoktól eltekintve – az eredeti maradt. E homlokzat éltető sejt-

⁷ Ernst Wiesner brnói építész társtervező volt.

jei az ablakegységek, nemes arányaik csakúgy időtállóknak mutatkoztak, mint az épület csillogó sárgás burkolata. Az egykori Morva Bank székház fél évszázaddal tervezése után is éppúgy fiatalítja az óváros peremének ezt a tetszetős terét, mint újkorában.

A vásárterület melletti hegy oldalában épült a leánygimnázium (Lipová 16–18. sz.), melyet Fuchs 1929–30-ban tervezett Josef Polásekkel (26. és 27. ábra). Néhány évvel később (1929–30) ehhez csatlakoztatta Fuchs az „Eliška Machová” leányotthont (28. és 29. ábra). A lejtős terep adottságainak megfelelően az együttes iskolai szárnyát a бүtü felőli oldalon kell megközelíteni. A tantermi szárny elé épült bejárati tömb finoman tagolt önálló építészeti kompozíció. Fuchs különös gonddal csatlakoztatta a kerti lépcsőszakaszokhoz s az épületbe vezető lépcsőkarhoz. A vázas szerkezetű iskolaépületekre jellemző – érthető és nagyvonalú – homlokzat a kertre nyílik, s együtt látható a két évvel később tervezett kollégiumépülettel, melynek homlokzata azonban más felfogásban fogant: magasságban és mélységben változatosabban tagolt. Az együttes e második épületszárnyánál az ablakfelületek a teraszok mögé mélyen visszalépnek. Ez a tagoltsága azonban nem önkényes formai játék, hanem az alaprajz természetes megmutatkozása: a lépcsőházat kétoldalt összesen három épületszakasz szegélyezi, ami a tájolásnak, a beépítésnek és a városképnek egyaránt megfelel.

A brnoi belvárostól kissé távolabb (Cihlářská 21. sz.), de még a sűrű beépítésű övezetben áll Fuchs egyik legtagoltabb és ezért igen változatos külső képet nyújtó, a funkcionalizmusnak az egyetemes építészet történetét tekintve is jellegzetes alkotása, a 160 személyes diákotthon (1929–1930).⁸ Az épület alaprajza és a különböző funkcióknak megfelelő tömegek változatos egymásba metsződése egyaránt ötletes. A bejárat vasbeton előtetője kissé formálisnak tűnik, e mögött a közösségi helyiségek változó párkánymagasságú tömbben helyezkednek el, mely így L alakú homlokfelületet mutat: a magasabb szárban közösségi terem, alul étterem helyezkedik el, mögötte van a konyháuzem. (Fuchs sohasem riadt vissza attól, hogy a különböző szintmagasságokat közös homloksíkba foglalja össze, az ilyen esetekben másoknál elterjedt mélységi tagozódást a nyugodtabb kompozíció kedvéért sem alkalmazta.) A kollégiumi szobák külön ötszintes tömböt képeznek, mely a telket határoló két faszorra merőleges. A felső négy szint mindegyikén négy-négy, egyenként tízágyas szoba helyezkedik el a szükséges mellékhelyiségekkel, az ágyak a szobák közepén egymásnak háttal, s nem a fal mellett állnak. Ez az elrendezés ötletes és gazdaságos. Tetszetős a homlokzat is, melyet ismét erkélyek tagolnak, nemcsak funkcionális előnyére az épületnek, de játékos fény-árnyékhatást is keltve annak külsejére. Különös érdeme az építésznek a két épületrész csatlakozását biztosító nyaktag, melyben a konyha ellátásához szükséges aluljáró felett van a lépcsőház.

A Brno városi fürdő épülete (terv: 1929) is híven tükrözi Fuchs építészeti felfogását. Ennél a funkcionális tagoltság teljes nagyvonalúságában bontakozik ki, egyúttal a vasbeton szerkezet tiszta és átgondolt formáját is érvényre juttatja (34. és 35. ábra). A vasbeton építés hőskora már elmúlt, de az építészeknek éppen most jut az a feladat, hogy az elterjedt új szerkezetet széppé is tegyék. Most vették birtokukba ezt az új anyagot, s rögtön kihasználják esztétikus hatását is. Erre kitűnő példa ez a fürdő. Kétségtelen, hogy minden kornak voltak olyan sajátos épületei, melyeken újításait, új ötleteit a leghívebben tudta bemutatni. A korai vasbeton építészetnek az uszodai ugrótoronynál alig lehetett kínálkozóbb feladata. De kihasználta Fuchs a vasbeton formai lehetőségeit az emeletes kabinsorhoz vezető nyitott vasbeton lépcsőknél és a főépület utcai homlokzatánál is. Tartóváz és kitöltőfalazat ily határozott, a közbekomponált ablaksávokkal mégis finommá érlelt elválasztása ez idő tájt világviszonylatban is ritka. Ezen az épületen

⁸ Annak idején Masaryk elnökről nevezték el.

is érződik, hogy Fuchs építészeti hitvallásában a de Stijl törekvéseit követte, s a tiszta tömegtagozódás mellett a konstrukció formailag hangsúlyos bemutatására törekedett. Mindehhez a de Stijl-hatásból még az is járult, hogy a homlokzat színgazdag. Az uszodánál Fuchs szakít a fehér, illetve az egyszínű vakolat alkalmazásával, s a sötét vasbeton váz közé a téglafal színes felületeit helyezi. Az épületet az utcai homlokzaton az ablakkeretek, az uszoda belső „udvarában” pedig a kabinajtók színe még élénkíti.

Třebíčben a városi takarékpénztár (1931) saroktelken, oszlopokon álló épülete (36. ábra) városképileg ugyancsak fiatalító hatású lehetett. A szalagablakok révén a fehér alapszínű, két-szintes épülettömb erőteljesen vízszintes hangsúlyú. Az árkádszerű kirakatszint és a felső épületszint egymással egyensúlyban egészítik ki a kompozíciót.

A következő épület Fuchs életművének egyik legfontosabb állomása. Az 1930–31-es években építik tervei szerint Tatranská Lomnicében (Tátralomnic) a Morava üdülőszállót (37. és 38. ábra). Az épületegyüttes két tömbre oszlik, a szállodaszobák és a közös helyiségek épülettömbjére. A szállodatömbben a középfolyosó déli oldalán a kétágyas szobák, az erdő felőli oldalon az egyágyas szobák helyezkednek el. A napos oldal szobasora a kedvezőbb tájolás érdekében eltér a derékszögű rendszertől, a különbséget a nyaktagnál az építész ügyesen egyenlített ki. A szállodatömb főhomlokzatát az egyszerű erkélyrács-sávok és a szobabeosztásnak megfelelő jó arányú tagozódás jellemzi, a másik tömbnél teraszokat képzett, melyek a különböző szinteken csatlakozó közös helyiségekből (étterem, társalgó stb.) nyílnak.

Fuchs életművének betetőzése bizonyára a Trenčianské Teplice-i (trencsénteplici) Zöld béka uszoda (39–41. ábra) építése volt (1935–36). A völgyben elhelyezkedő gyógyfürdőegyüttes felett a meredek, déli tájolású domboldalban jelentős földmunkával épült a strandfürdő, 33,3 m-es úszómedencéjével, hozzá csatlakozó öltöző- és büféépülettel, teraszos napozópázsitokkal. Pergolák, támfalak, a szintkülönbségeket áthidaló lépcsők, a terepdomborzathoz igazodó íves napozóterasz biztosítják a fürdőegyüttes változatos arculatát. Vasbeton, fa- és kőszerkezetek jól illeszkednek a gyephez és a vízfelülethez, az erdő-háttérhez. Nem külső látványra épült együttesről van szó: a völgy felé a fenyőerdő eltakarja az épületeket. A tájba simuló fürdő csak a belépő előtt tárul fel, innen csodálható az építészeti dinamika. Ezt az alkotást konvencionálisan az organikus építészet legjobb európai alkotásaihoz sorolhatnánk. Lényegileg mégis másról van szó, nem az ilyen név alatt ismert amerikai irányzatról. Fuchs egyszerűbb, kevésbé látványos eszközökkel ér el maradandó hatást. A mozgalmasság és a nyugalom csodálatos szintézise az új építészet erejét hirdeti. A Zöld béka fürdő az 1930-as évek egyetemes építészetének kimagasló alkotása. A lendületes építészeti részletképzés a Zöld béka fürdőn kívül Fuchsnek egy brnói lakóházán is szembeötlik (1936), mely a Koudelova utcében áll (42. ábra). A meredek utakkal szegélyezett saroktelek ötletes beépítése az ívelő, kőmellvédés bejáráttal kezdődik, s a ház átellenes homlokzatán az íves szegélyű nagy terrasszal – mely végül is az egész kompozíciót meghatározza – teljesedik ki. A nagyszabású, a városképet befolyásoló íves homlokzat a brnói katonai közigazgatási irodaháznál is megmutatkozik (1936–1937) (45. ábra). A hatszintes beépítés sima kubusszal kezdődik, majd az út vonalvezetésének megfelelően ívben folytatódik. A kettő között az átmenetet lábakra állított kisebb tömb élénkíti. A nagy íves homlokzat olyan markáns, hogy minden más árnyékkeltő tagozódástól a tervező joggal eltekinthetett. Hasonlóan ívelő homlokzatot tervezett Fuchs a brnói törvényszék épületéhez is, melyet elegánsan tört át a vezérszinten egy hasáb alakú tömb. E terv (1938) nem valósulhatott meg.

A kortárs új építészet formadifferenciáltabb belső téralakítása a brnói pályaudvar főposta-épületénél (1937–1940) érvényesül: a szegecselt acél kerettartók, a belső galéria, az alsó és a felső ablakszalagok közötti funkcionális különbségből fakadó eltérés mind a mozgalmasságot szol-

gálja (46. ábra). Az épület homlokzata is szépen tagolt, ízléses. A Zöld béka uszoda telepítésének dinamizmusa érződik az 1937-es párizsi világkiállítás meg nem valósult pályatervén is. Kisebb alkotások ez idő tájt még a Dolní Loučkyban épített kis, faburkolatú, tájba illő erdei hétégi ház (1935), a Brno Mokrá Hora-i családi ház (mely külsejével és beosztásával leginkább megközelelti a magyar CIRPAC építészek korabeli alkotásait). A Heřmanov Městečben (1936) épített háromszintes, enyhe hajlású tetősíkok játékos összemetsződéssel lefedett családi ház ötletes alaprajzi elrendezésével tűnik ki. A Brno Královo Pole kerületében emelt ALPA-üzem és irodaépülete szigorúbb racionalizmusával illik a zárt beépítésbe (47. ábra).

A német megszállás évei következtek. Fuchs életművében is szinte teljes pangást jelentett ez a korszak. A kevés alkotás közül kiemeljük Skryje u Tišnovában az új textilgyár dolgozói részére az ikerlakóházas telep építését (1939), melynek ismét a tájba illeszkedés a fő érdeme. Ez jellemzi az ugyanott létesült kis vízierőművet is.

A szép táj környezetébe komponált alkotások újabb példája a Frenštát mellett épült Hotel Vlčina (1940–1946). A szálló meredek hegyoldalra, fenyőerdőbe épült, a főhomlokzati szállodaszobákból a Beszkidek gerincére nyílik kilátás (48. és 49. ábra). Az épület erősen tagolt, változatos nyereg- és kontyvetetői, a felsőbb emeletsorok külső faburkolata és a gondos, rétegelt kőfalazás a táji környezethez való illeszkedést biztosítják. A jól átgondolt alaprajz, melyből főleg a földszinti térkapcsolások figyelemre méltóak és változatosak, valamint a hangulatos belső építészeti alakítás sajátos jelleget kölcsönöz az épületnek. A hangulathoz szükséges romantikus vonás azonban ennél az épületnél már az élvonalbeli funkcionalizmus bizonyos háttérbe szorulását jelenti.

Csak részben valósult meg Csehszlovákia felszabadulása után (1948–49) az új brnói autóbusz-pályaudvar (51. ábra), melynél az utasforgalmi helyiségeket összefogó, tojásdad alaprajzi kontúrral jellemezhető fejrészhez közvetlenül egy, közvetve pedig két hosszú peron csatlakozik, az autóbuszok beállóhelyei fűrészfogasan csatlakoznak egymáshoz. Az egyszerű és tetszetős épület megoldása a maga korában újnak számított, ez idő tájt tervezték – a város környéki közúti személyszállítás megnövekedett volumenének megfelelően – Franciaországban és Angliában is az első nagyobb autóbusz-pályaudvarokat.

1952-ben Komárnóban lakótelepet építenek Fuchs tervei nyomán. Az együttes nagyvonalúsága még az alkotó ereje teljében levő építész koncepcióját mutatja.

Az utolsó két évtizedben Bohuslav Fuchs működési területe igen megváltozik. A régi magánirodai tevékenységet Fuchs már korábban az oktatómunkával cserélte fel. Fiával együtt vesz részt tervpályázatokon, együtt dolgoznak építészeti alkotásokon, városrendezési terveken.⁹ A több évtizedes munka után most Fuchs inkább a nagyvonalú ötletadó, iránymutató. A kidolgozás már munkatársaira hárul.

Ahhoz, hogy élete utolsó éveinek alkotásait is megfelelően értékelhessük, előbb vissza kell kanyarodnunk tervpályázataira és településrendezési munkásságára, melyet ugyancsak kezdetől fogva végzett.

Még prágai egyetemi tanulmányai idején két településtervezési kérdésről készít tanulmányt, mégpedig Brno és Prága területére. Azzal a két várossal foglalkozik tehát, melyek városrendezési szempontból később is fő működési területei. Kotěra műtermének munkatársaként 1920-ban

⁹ Bohuslav és Kamil Fuchs legfontosabb közös munkái a következők: A brnói Reduta Színház rekonstrukciója (1955–56); a torontói városháza tervpályázata (1957); a gottwaldovi, ún. „déli lejtő”-re tervezett lakótelep pályaműve (1968) és a znojmoi kereskedelmi központ tervpályázata (1968), melyet a díjazott megoldás alapján 1975-re felépítettek. A brnói és prágai közös városrendezési és tervpályázati munkákat egyéb helyen említjük.

Prága és Prostějov városok által kiírt két rendezési tervpályázaton vesz részt munkatársaival együtt. Vérteli településtervezési munkássága azonban akkor kezdődik, amikor Brnóban a városi építési hatóságnál dolgozik. 1923-ban készíti el Brno város Černá Pole városrészének fejlesztési tanulmányát. 1924-ben a brnoi vásárterület tervpályázatán vesz részt s munkáját díjazzák. A legnagyobb szabású városrendezési pályaművet 1926–27-ben Josef Peňáz és František Sklenář építészekkel közösen készíti. A terv első díjat nyer Brno város rendezésére kiírt pályázaton (l. 13. ábra). A pályamű a belváros szegélyén húzódó és közel egy évszázad alatt nagyon kiterbélyesedett vasútvonal-nyalábot a pályaudvarral együtt eltávolítja és a belvárost szorongató helyzetéből¹⁰ kiszabadítja. Fuchs és munkatársai a pályaudvart változtatlanul a városmaghoz kedvező helyre tervezik. A személypályaudvart, az áruakadókát és a rendező pályaudvart kifogástalan forgalmi csomóponttá fogják össze (amilyent Brnóban mind a mai napig sem sikerült elérni). A pályaudvar és az óváros közé egy új, reprezentatív, sőt talán kissé monumentális városképkialakításra alkalmas városközpontot terveznek, új színházzal, szállodával, tőzsdével. A városkép vezéreleme ennek a központnak a főútvonala lett volna, mely több kilométeres egyenes vonalvezetéssel még a múlt század pompázatos elképzeléseit eleveníti fel. Az elővárosi, többszintes sávházazás beépítés után ez a főútvonala a Svratka folyó hídján után éri el az új városrészt. Két áruház között halad el, s elérkezik a főtérre, melyen a pályaudvar, az új színház és a szálloda áll. Legközelebbi teresedéséig tekintélyes bérház-beépítés között halad, mely a keretes beépítéssel már szakít, de a tömbökön belül az építészeti egységet biztosítja. A főútvonala végül is magába gyűjti az óvárost szegélyező forgalmat és abba torlik. A tervpályázati mű kijelöli a vásárterületet, s az óvárostól nyugatra levő dombokon kialakítja a városszerkezetet. E tekintetben nyilván már korábban körvonalazott elképzeléseket rögzít.

1931-ben Fuchs, Jindřich Kumpošt építésszel együtt Brnóban az Akademické náměstí beépítését tervezi. Ugyancsak Kumpošttal 1932-ben első díjat nyer a városi Kraví hora terület beépítésére kiírt tervpályázaton. Nagy-Brno térségének fejlesztési tervpályázatán Fuchs szintén az első díjat kapja 1933-ban, ezúttal nagyobb kollektívával együtt. A Brno város fejlesztésére irányuló településtervezési tevékenység azonban ezzel nem ér véget. Két évtizeddel később, amikor a politikai-társadalmi viszonyok még nagyobb lehetőséget biztosítanak a város fejlesztésére, a tervek és pályázatok újabb sorával járul hozzá Brno építészeti problémáinak megoldásához. 1954-ben Josef Němec és Kamil Fuchs építészekkel készíti el a történeti óváros rekonstrukciós tervét. 1955–56-ban ezt továbbfejlesztő eszmei tervet dolgoz ki. 1956-ban Brno közlekedésfejlesztési tervpályázatán vesz részt Josef Němccel és fiával, Kamil Fuchsszal. A Nové zónovány című szakkönyvben Brno környékének regionális rendezési tervéről fejt ki elképzeléseit. A Brno érdekében végzett városrendezési tevékenység keretében 1957-ben újabb eszmei terv készül a belváros történeti városrészéről. S elete végén fiával, Kamil Fuchsszal együtt a Jabloňová lakótelepet tervezi (52. ábra). Itt a földszintes iker- és átriumos házaktól a többszintes lakóházakig a lakások széles körű igényt kielégítő változatait láthatjuk, a lankás domboldalba és a város képébe gondosan illesztett magassági tagolódással, tájolással és elrendezésben. Ennek a lakótelepnek tervezése és művezetése közepette ragadta el Bohuslav Fuchst a halál.¹¹

Településtervezési tevékenysége természetesen nem korlátozódott választott szűkebb hazája határai közé. Már 1926-ban díjazzák Luhačovice fürdő településrendezésére kiírt tervpályázatát.

¹⁰ A pályaudvarok eltávolításának szándéka a két világháború közti idő egyik jellemző urbanisztikai vonása. Szerencsére csak néhány helyen voltak meg az anyagi feltételek ilyen nagyszabású munkák végrehajtására. Az 1950-es években, a megnövekedett városi gépjárműforgalom azután más elbírálásra készítette a városrendezőket, ettől kezdve már előnyösnek ítélték a városmag közelében elhelyezkedő személypályaudvarokat.

¹¹ E tanulmány kéziratának benyújtásakor a Brno-Jabloňová lakótelep építése még folyt.

1928-ban az ottani fürdőközpont kiépítésére kiírt tervpályázaton ugyancsak díjazást kap. Ez a pályamunkája dinamizmussal telített épületkomplexumot (14. ábra) helyez a festői környezetű völgybe, s ha az nem is Fuchs tervei szerint valósult meg, ötleteiből a későbbi részleges megvalósítás során sokat merítettek. (1933-ban tanulmányt készít a fürdő központi terére, 1940-ben a fürdő fejlesztésére kiírt újabb tervpályázaton vesz részt.) 1927-ben díjazták Znojmo város rendezési pályaművét, s két évvel később is díjat nyer, amikor először foglalkozik szlovákiai város építészeti kérdéseivel, nevezetesen Žilina (Zsolna) rendezési tervére kiírt pályázaton vesz részt. A morvaországi Frýdek-Místek melletti Lískovec részére tervezett terebélyes munkáslakótelep (1929) is kimeríti a településtervezés mértékét (22. ábra). Érdemes figyelni, hogy az ötletes szerkezeti és alaprajzi egységben alkotott kétszintes sorházegységeket Fuchs milyen mereven állítja egymás mellé. Jellemző tünettel állunk itt szemben: a két világháború közötti új építészeti avantgardjának legjobbainál is megfigyelhetjük, hogy az egyedi épületek tökéletes kialakításánál mutatkozó dús fantáziának lakótelepek tervezésénél nyoma vész, s a jól kiöltött egységeket lélektelenül állítják egymás mellé. A már tárgyalt Brno városrendezési terv (1926–27) lakótelepeinek beépítési alaprajzai ugyancsak sablonos egyszerűségről tanúskodnak, a lakótelepeknél látványos városképi megoldás alig születik. Sajátos akadály ez az új építészeti útjában, a jó megoldás gyakran még napjainkban is várat magára.

Méreténél fogva a városrész-tervezés fogalmába sorolható az a terv, mellyel Jindřich Kumpošt és Bohuslav Fuchs 1936-ban nyertek díjat a prágai Károly Egyetem klinikai együttesére kiírt pályázaton (43. ábra). 1938-ban Fuchs Dolni Kubin (Alsó-Kubin) és Košice (Kassa) részére készít rendezési, illetve beépítési terveket. Több morva kisváros szabályozási tervének elkészítése után 1941-ben Tišnovval foglalkozik, ahol a már említett ikerlakóházak s egy kisebb vízerőmű is Fuchs tervei alapján épülnek fel.

A felszabadulás után Fuchs tevékenysége még inkább a településtervezés irányába tolódik: mintegy az érett építész kiszélesedett architektonikus látóköre, tapasztalatainak sokasága s talán bölcs önmérséklete kíván testet öltetni a gyakorlat részére hasznos elképzelések lefektetésében. E tevékenységének keretében brnói munkáit említettük. 1946-ban a Brnóhoz közeli, történeti központtal rendelkező szép város, Jihlava rendezési tervét készíti, ezt követik Košice és a Komárno részére készített településfejlesztési tervek. 1952–1954 között két tervben is foglalkozik Nitra (Nyitra) városával, előbb általános rendezési tervet, majd Nagy-Nyitra térségére regionális tervet készít. A következő években Hodonín és Tatranská Lomnica fejlesztési tervei következnek. 1958-ban Pardubice északi városrész rendezésének tervpályázatán dolgozik. 1959-ben díjazták azt a közlekedésrendezési tervet, amelyet Josef Němec és Kamil Fuchs társaságában Prága belvárosára kiírt pályázatra nyújt be, ezt 1960-ban szűkebb körű pályázaton továbbfejlesztik. 1963-ban a prágai óváros körútjára készít tanulmánytervet.

A prágai belváros problémái közül legintenzívebben a Nemzeti Színház környékének beépítése foglalkoztatja (1962-től 1966-ig). A munka kiindulása tervpályázat, ezt követi az a tanulmány, mely a színházról keletre levő telekcsoportra építhető együttesnek a belvároshoz és a színházhoz, a közeli Moldva-parthoz és annak látványához méltó kialakítását kívánja megoldani. A tervezett épület alaprajza meggyőző, bravúrosan „gyúrja” az épülettömeget úgy, hogy az a tűzfalakat teljesen takarja. E változatos tömegkompozícióba a földszinti belső udvar köré vendéglátóegységet alakít ki. Fuchs mindig mestere volt a ferde vonalakkal, síkokkal, íves térfalakokkal, kis szintkülönbségekkel határolt, illetve felfokozott térhatások kiépítésének, itt méltó környezetben foglalhatta össze egy alkotó élet tapasztalatát. Az épület az óvárosi körúton a szomszédos kétemeletes műemlékházhoz csatlakozik (53. ábra). Úvegezett felületével a 20. század második felét jelzi, párkányának szobraival a történeti környezetben szükséges reprezen-

tatív látványt elégti ki, földszint feletti osztóparkányával a körút és az egyszerűbb hátsó homlokzat közötti egységet biztosítja. Mindez egyelőre terven maradt. Egy újabb nemzedék kompozíciós ötletmerészségét, amelyhez korunk jobban kötődik, a 70 éves mester már nem akarta magáévá tenni. Érdekes tünete ez a funkcionalista avantgard mestereinek: még a legnagyobbak, így Mies van der Rohe és Walter Gropius sem tértek el lényegileg attól a racionális kiindulástól, mellyel 50 évvel korábban előbb megbotránkoztatták a világot, s amellyel később meghódították. Csak Le Corbusier újított élete végéig. Igaz, ő megtehetette, mert festő és szobrász is volt, s így a társművészetektől felfogott impulzusokat is értékesítette építészetében. Fuchs élete végéig a szigorú racionalistákhoz tartozott, úgy, ahogy azt mintaképeitől, a konstruktivista de Stijl művészeitől annak idején eltanulta, s úgy, ahogy meggyőződése szerint Brnóban és egész Csehszlovákiában elplántálta az új építészetet. A jövő kritikusaik ill. az ítélet joga: maradi-ságnak minősítik-e ezt, vagy az építészeti igazságba vetett hit jogos meg nem alkuvásának?

Fuchs életművének ez a rövid ismertetése korántsem teljes. Munkásságának jegyzéke 526 tételt sorol fel a kiállítások és a múzeumi berendezések nélkül. A megvalósított épületek száma is mintegy 150. Ily gazdag életművel kevés építész dicsekedhetik. Csodálatra méltó, hogy ennyi elfoglaltság mellett is – mint láttuk – milyen színvonalas maradt munkásságának minden szakaszában. Biztos, hogy közvetlen munkatársainak is jelentős érdemük lehetett ebben, amikor a kis létszámú, de jó munkamegosztással dolgozó műteremben mesterük válláról levették a rutinmunka gondját.

Az életmű keretében természetesen sok értékes gondolat papíron maradt. Más építészek hasonló „veszteségét” még csak fokozta Csehszlovákia német megszállása, amely Fuchs építészeti tevékenységét alkotói csúcán törte derékba. Ha ezt a körülményt figyelembe vesszük, rádöbbenünk, hogy az amúgy is gazdag és érett életmű talán nem is teljesebbé válhatott ki egészen. Ezért lényeges, hogy a megvalósított munkák és a településtervezési elképzelések után ugyancsak röviden foglalkozzunk a meg nem valósított tervekkel is (amennyiben azokat nem érintettük volna már más, megvalósított épülettel kapcsolatban).

A cseh, főleg a prágai építészeti kubizmus formahagyománya Bohuslav Fuchs alkotásai közül mindössze egy terven, az 1921-ben Ostrava város népszínháza részére készített – említett – pályaművön jelenik meg. A kubizmus már csak részletekben kísért, de a vasbeton építés hőskorának lehetőségeivel együtt feltehetően csodálatos térhatást ért volna el, ha az 1924-ben tervezett prágai postacsekkhivatal nagytermét megépítették volna. A lakóházépítés csúcspontját – azt hiszem, joggal állíthatjuk – Fuchs az ismertetett épületek tanúsága szerint is már a húszas években elérte. Kár, hogy a prágai mintalakótelepre tervezett ikerlakóház (1929) csakúgy nem valósult meg, mint a Lipník nad Bečvou részére tervezett hármastársas csoportház. Az új építészet gyakorlatában csak sokkal később elterjedt finom és játékos tömegtagozódás jelenik meg az 1931-ben Zvolen (Zólyom) részére tervezett kőfaragóiskola együttesének tervével. Az 1932-ben fogant brnói egyetemi könyvtár tömegtagozódása a funkcionális középület klasszikus példája. Azt a képességet, hogy meglevő városi épületállományhoz változatos tömegalkotással tetszetős funkciójú épületet hogyan kell csatlakoztatni, Fuchs nem a prágai Nemzeti Színház környezetével mutatta be először, hanem az 1932-ben Brno város részére tervezett városi irodaépület-együttessel. Nagy kár, hogy nem valósult meg. A Zöld béka uszodával egyidőben tervezte Fuchs Trenčianské Teplice új beépítési tervét és ennek keretében az új központi fürdőcsarnok épületét,¹² mely annak az érett kornak bevezetése, amikor Fuchs – az akkor megvalósított épületekhez

¹² Akkor csak a Zöld béka uszoda valósult meg, a fürdőközpont nagyszabású átépítése 1974-ben kezdődött.

hasonlóan – terveiben is a sima, racionális, egyszerű tömegkompozícióról egy sajátosan dinamikus formálásra tért át. Nem a későbbi évtizedek formadifferenciálódása ez, hanem a régebbi funkcionális építésmód felső foka. Ugyanebben a szellemben fogant Fuchs egyik legnagyobb szabású épületterve, a brnói cseh színház épülete (1936), melyhez az építési helyet is Fuchs maga választhatta ki (44. ábra). Igen nagy veszteség az egyetemes építészet számára, hogy ez az alkotás – melyet 1939-ben még egyszer átdolgozott – csak terv maradt. A történeti környezetbe bátran elhelyezett új építészeti alkotás példája az 1936-ban tervezett prágai kereskedelmi főiskola. A régi és az új építészet ilyen harmóniáját csak három évtizeddel később váltotta valóra végérvényesen a műemléki elmélet és gyakorlat. A változatos, hol kötöttebb, hol oldottabb tömegkompozíció és alaprajzképzés olvasható le a púchovi (puhói) járási hivatal, a jihlavai kereskedelmi főiskola (1938), az olomouci városi fürdőcsarnok épületének vázlatteveiről (1939) is.

1940 körül a tervek hangulata kissé megváltozik, a korai funkcionalizmus szigora feloldódik, több a magastetős épületterv is. Változatos tömegtagozódás, dinamikus épületcsoportok jellemzik ezt a korszakot. Ebben a szellemben fogant a Rožnov pod Radhoštěm városka részére tervezett szanatórium (1940) s a közeli Frenštátba elképzelt gyermeküdülő (1944). Nyilván a kényesítő körülmények miatt maradt csupán terv, vagy csak a békésebb idők reményében vázolta fel 1942-ben azt a családi házat, melynek nappali szobája egy trapéz alakú, falmélyedéssel ellátott alaprajzi szakaszon álló ülőgarnitúrából s egy, a kilátásra tájolt „étkezőcsatornából” áll. Ez utóbbi tengelyében a kerti kijáró szép kilátást is biztosít. A szabdalt alaprajzú nappali szoba galériájáról nyílnak a hálólhelyiségek. Ennél finomabban átgondolt családi ház terve ritka volt ekkortájt, s mintegy csak arra szolgált, hogy az új építészet által még mindig rejtegetett lehetőségeket érzékeltesse (51. ábra).

1945-ben a Jemnice mellé tervezett üdülőépületnél Fuchs mintegy összefoglalta a korábbi szállóknál szerzett tapasztalatait. A változó menetméltség és a háromféle nagyságú szoba egy homlokzatra való csoportosítása nagy gyakorlatra és ötletgazdagságra vall. Mintegy a formai továbbfejlesztés lehetőségeit igyekeztek különböző irányokba kitapogatni a most következő tervek: a jemnici gyermeküdülő (1946), a bojkovicei mezőgazdasági iskola (1946) és a prágai postaügyi minisztérium (1948) tervei.

Ha mindezeket a terveket – melyekkel még távolról sem mérítettük ki Fuchs gazdag életművének ismertetését – a korábban tárgyalt életmű alkotásaihoz hozzátesszük, talán még plasztikusabban rajzolódik ki e nagy építész fantáziadús alkotó tevékenysége az olvasó előtt.

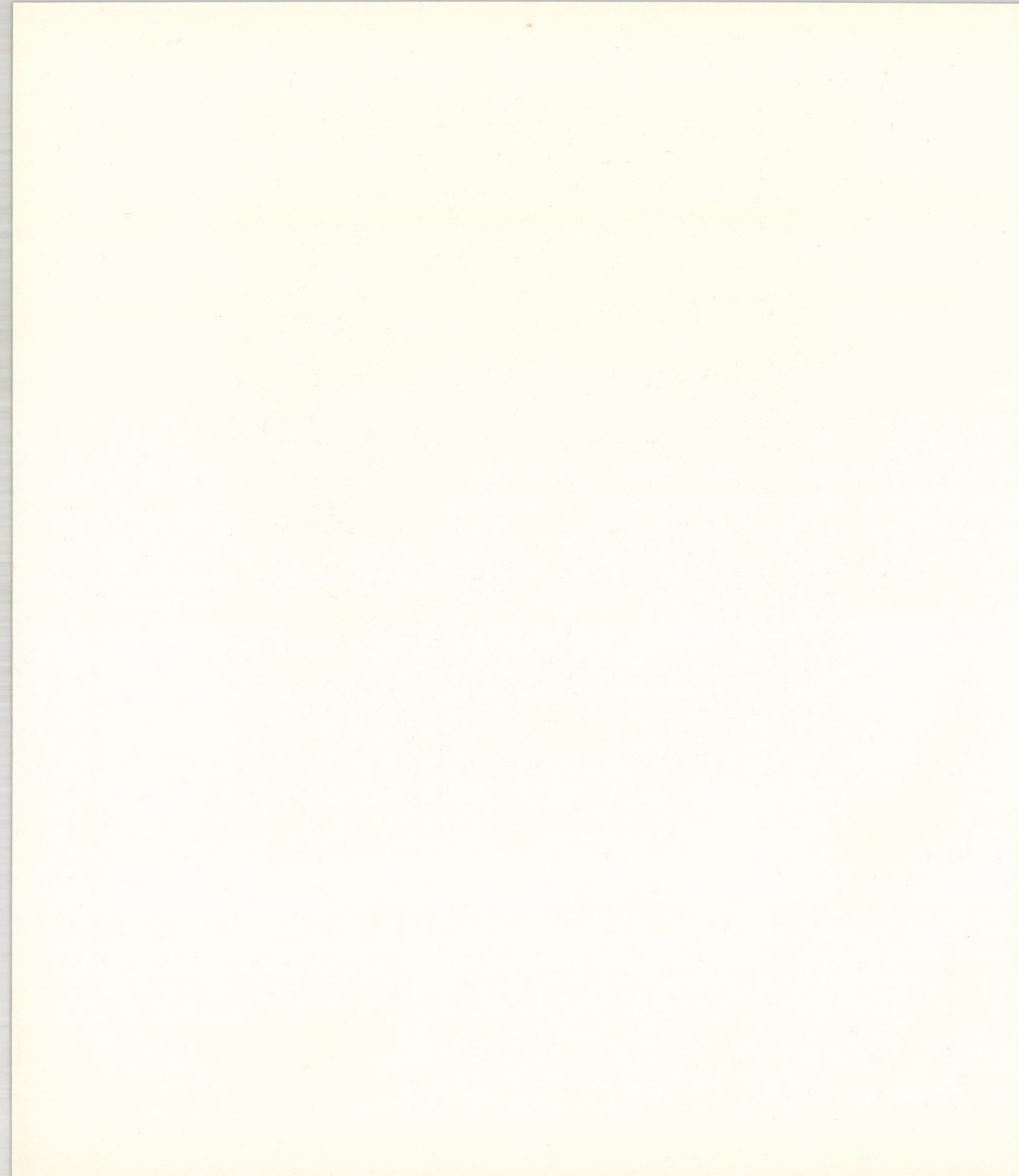
Elgondolkoztató, de az életmű ismeretében teljesen érthető, hogy több száz műve közül Fuchs – fia tanúsága szerint – leginkább kettővel volt megelégedve, leginkább kettőt szeretett: az Avion-szállót és a Trenčianské Teplice-i Zöld béka fürdőt. Legalább e két alkotást, önnön értékükön túl a környezetbe illeszkedés mesterei példái – egyik az óvárosi kőrengetegben, a másik a Kárpátok fenyveseiben áll –, az érdeklődőnek is meg kellene ismernie. Logika, erő, dinamizmus és az építészet szeretete sugárzik mindegyikből. S mindamellettnagyon egyszerűek.

Az építész életművét szépen illusztrált kötetbe foglalta Zdeněk Kudělka: Bohuslav Fuchs c. könyve (Nakladatelství československých výtvarných umělců, 1966), mely még Fuchs életében jelent meg. Igaz, szinte a lezárt életművet tárgyalhatta. Az Architektonické dílo Bohuslava Fuchse v Brně (Brno 1970) füzet — ugyancsak az építész életében jelent meg — brnói alkotásait mutatja be, teljes jegyzéküket is tartalmazza. A Dušan Riedl és Bohumil Samek szerkesztésében megjelent Moderní architektura v Brně 1900—1965 c. kötet (Brno 1967) értékes adatokat tartalmaz Fuchs életművéről, s az előbbieket Brno város új építészetének teljes körképébe helyezi. Az alkotó építész életútját ezenkívül is számtalan publikáció kíséri végig. Már 1930-ban Baselben megjelent Z. Rossmann: Architekt Bohuslav Fuchs c. kiadványa. Több mint félszáz ismeretetés követte ezt négy évtized alatt. Fuchs halála után ismét számtalan nekrológ, visszapillantás látott napvilágot. A gazdag életmű fénykép- és rajzanyagát a Brnói Városi Múzeum őrzi.

A szerző köszönetét fejezi ki Kamil Fuchs építésznek, aki az épületek helyszíni bemutatásával, adatokkal és fényképekkel támogatta e munka megjelenését. Az újabb fényképfelvételeket a szerző készítette 1975-ben, a vázlatok és az alaprajzok a fent felsorolt kötetekből, kivált a Kudělka és a Riedl—Samek-kiadványból származnak.

A szerző nem a cseh nyelvű irodalom kivonatát, hanem saját gondolatait foglalta össze. Ezért az az olvasó, aki Bohuslav Fuchs életművével behatóbban kíván foglalkozni, sok hasznos további adatot és részletet találhat a cseh szakirodalomban.

Képek

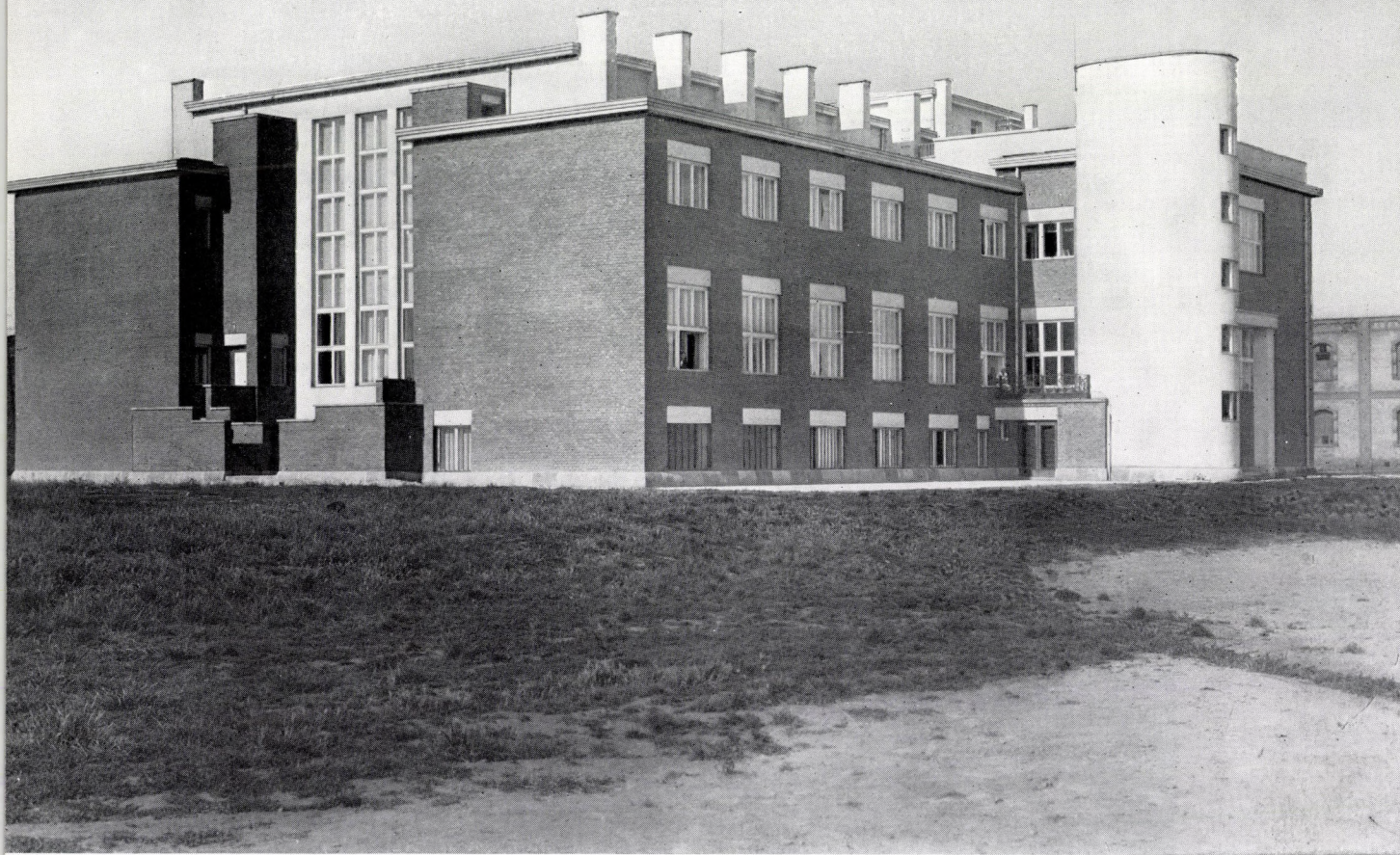

1. Bohuslav Fuchs arccképe

2. Le Corbusier és Bohuslav Fuchs Zlinben (ma: Gottwaldov) (1935)

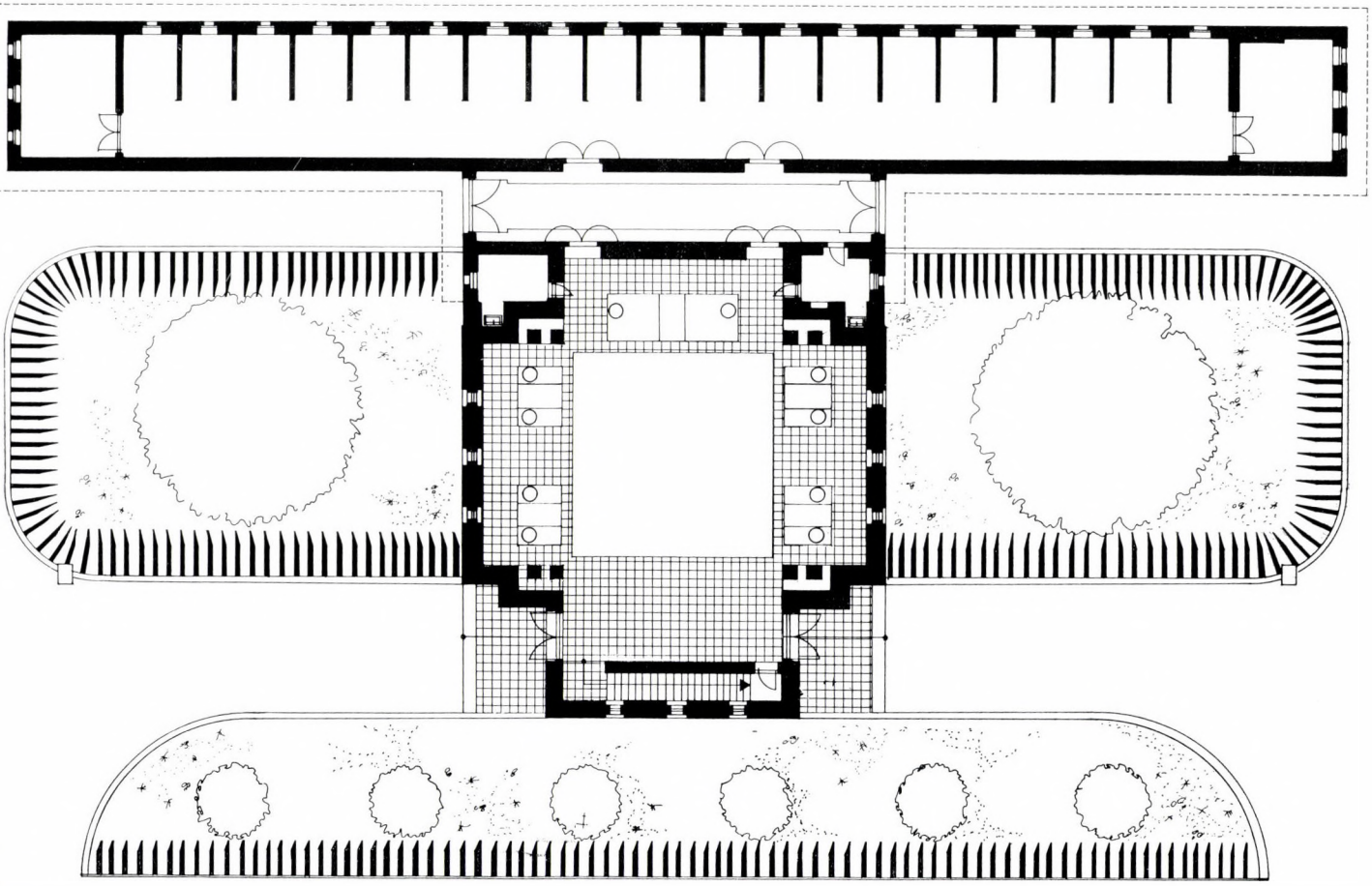
4. Brno. Hústózsde (1924)

5. Brno, Zeman kávéház (1925) (lebontották)

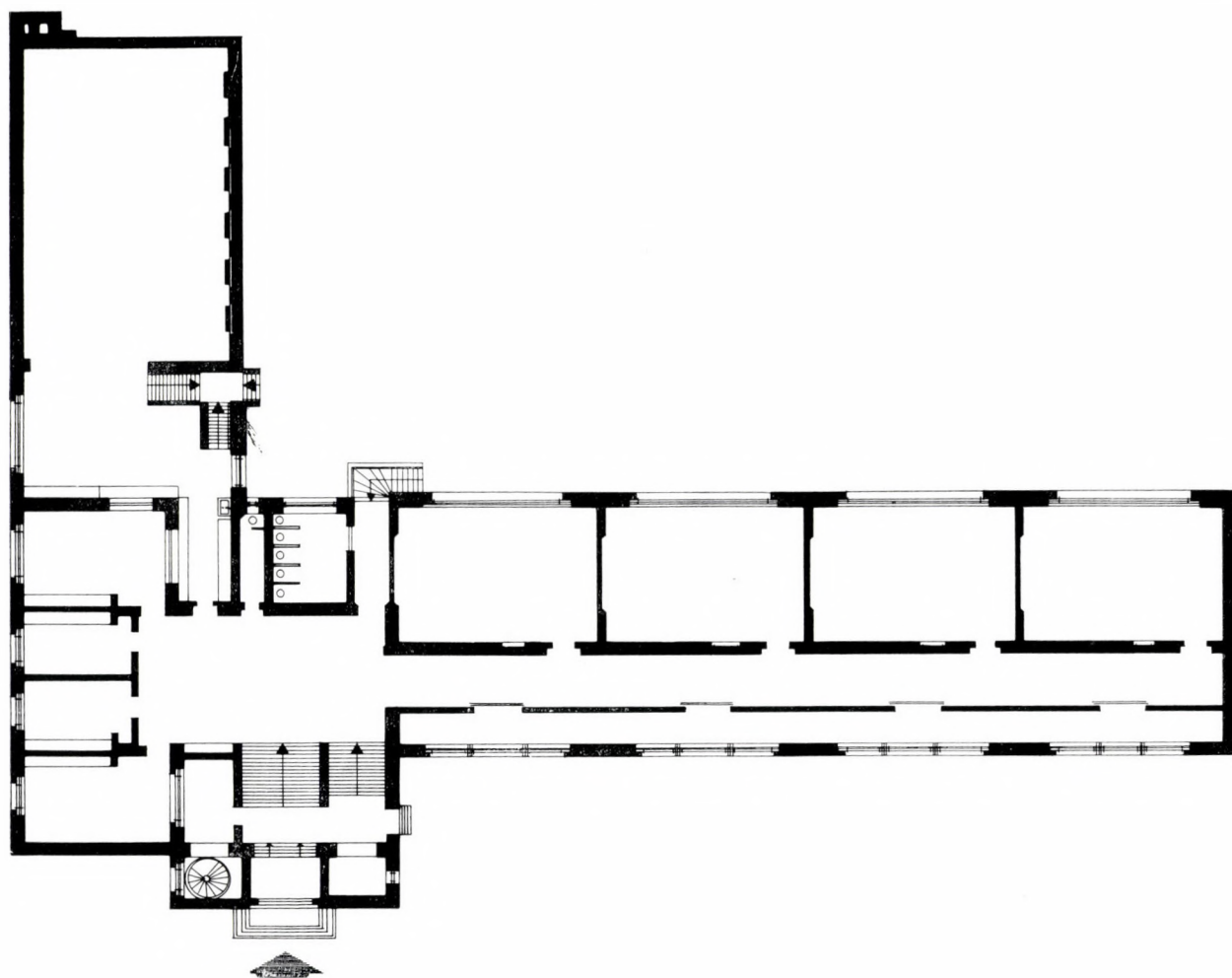

7. Brno. A ravatalozó alaprajza

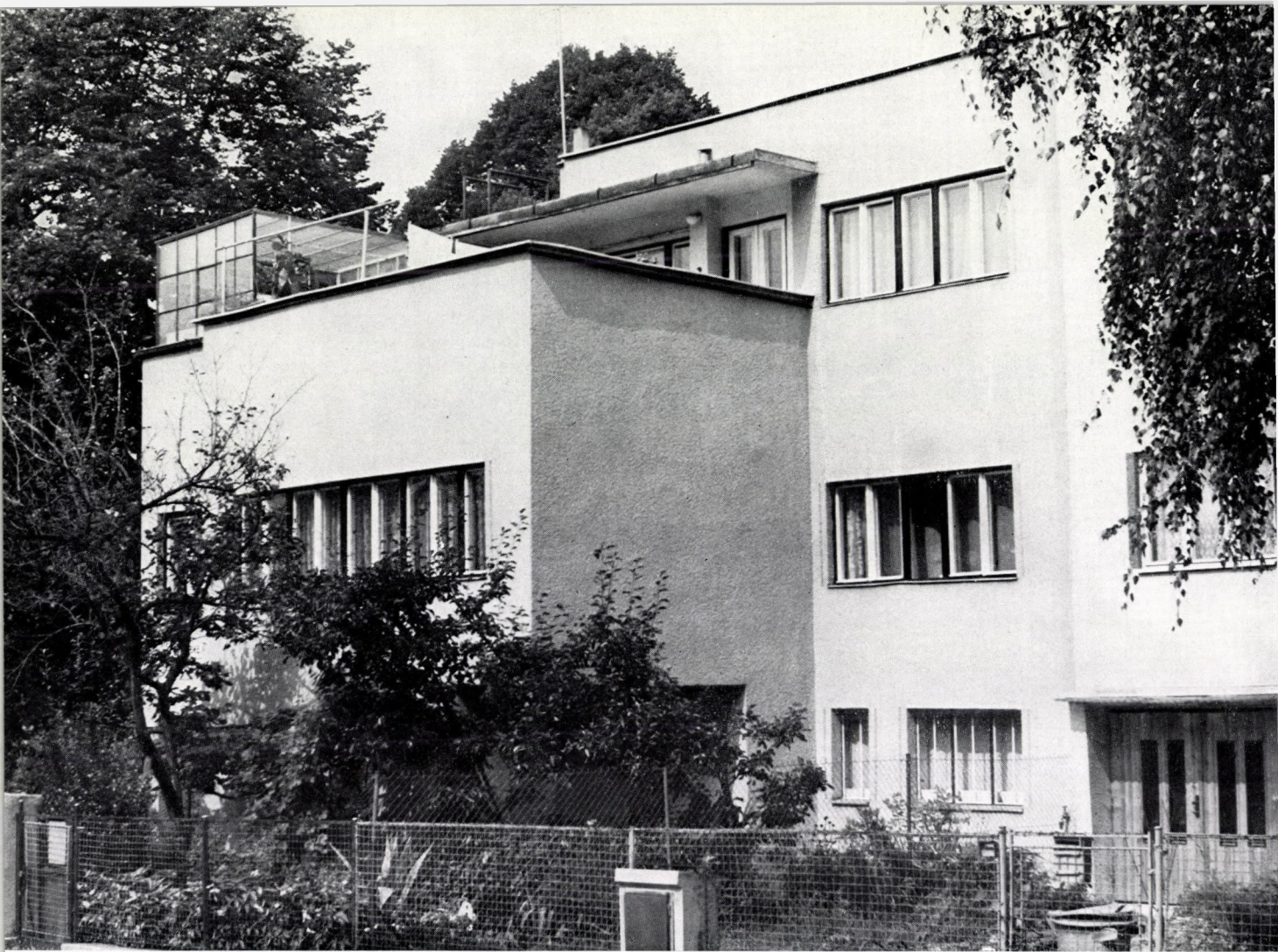
9. Brno. A Křídlovická utcai iskola földszinti alaprajza

10. Luhačovice. A Viola és Radun penziók (1927) ▶

11. Luhačovice. A Radun penzió homlokzatrészelete (1927)

12. Brno. Lakóház a Nový dům mintalakótelepen (1928)

13. Brno. Városrendezési terv. Részlet. Josef Peňáz és František Sklenář építésszel közös munka (1926–1927)

14. Luhačovice. A fürdőközpont rendezési terve. Perspektíva (1927)

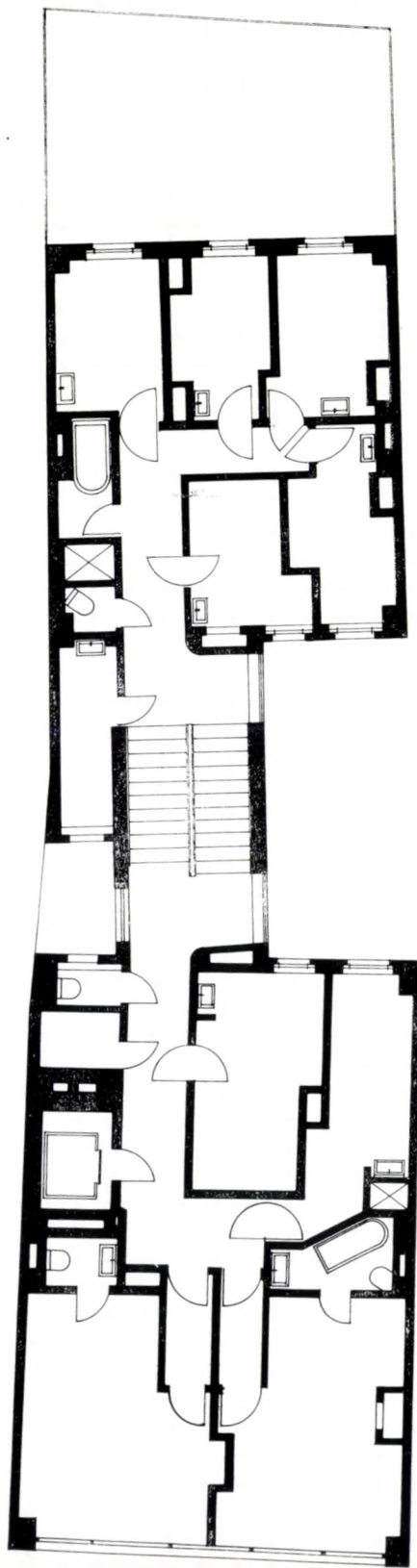
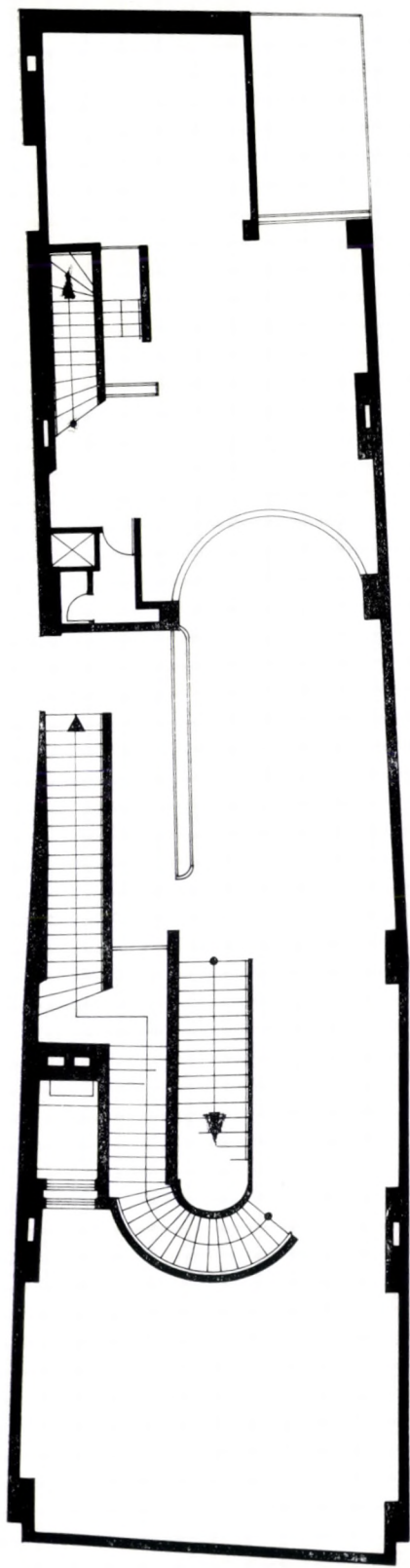
15. Brno. Hotel Avion (1927)

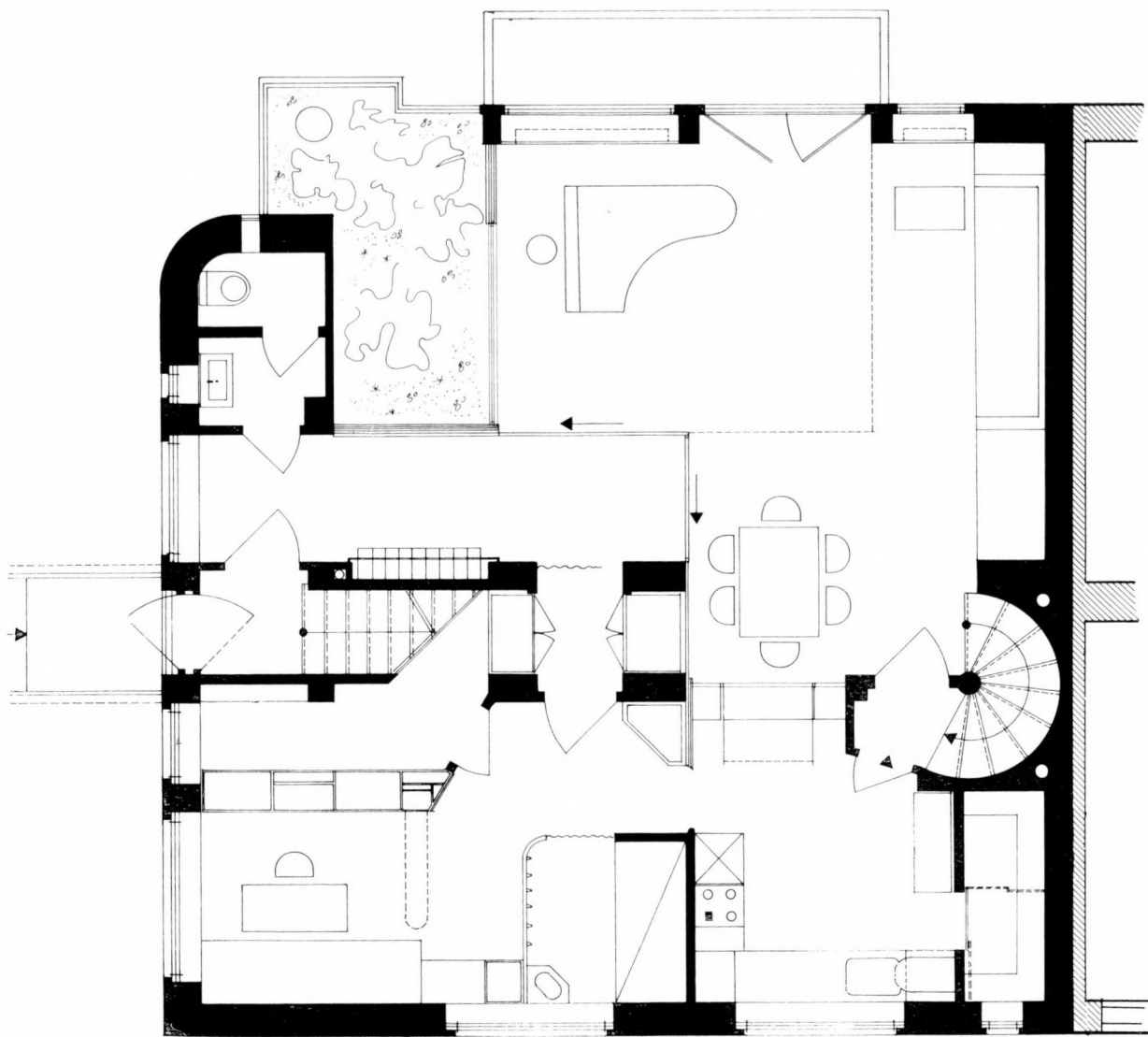

16. Brno. Részlet a Hotel Avion
homlokzatáról

17. Brno.
Hotel Avion. Alaprajz

18. Brno. Fuchs saját lakóházának alaprajza (1927)

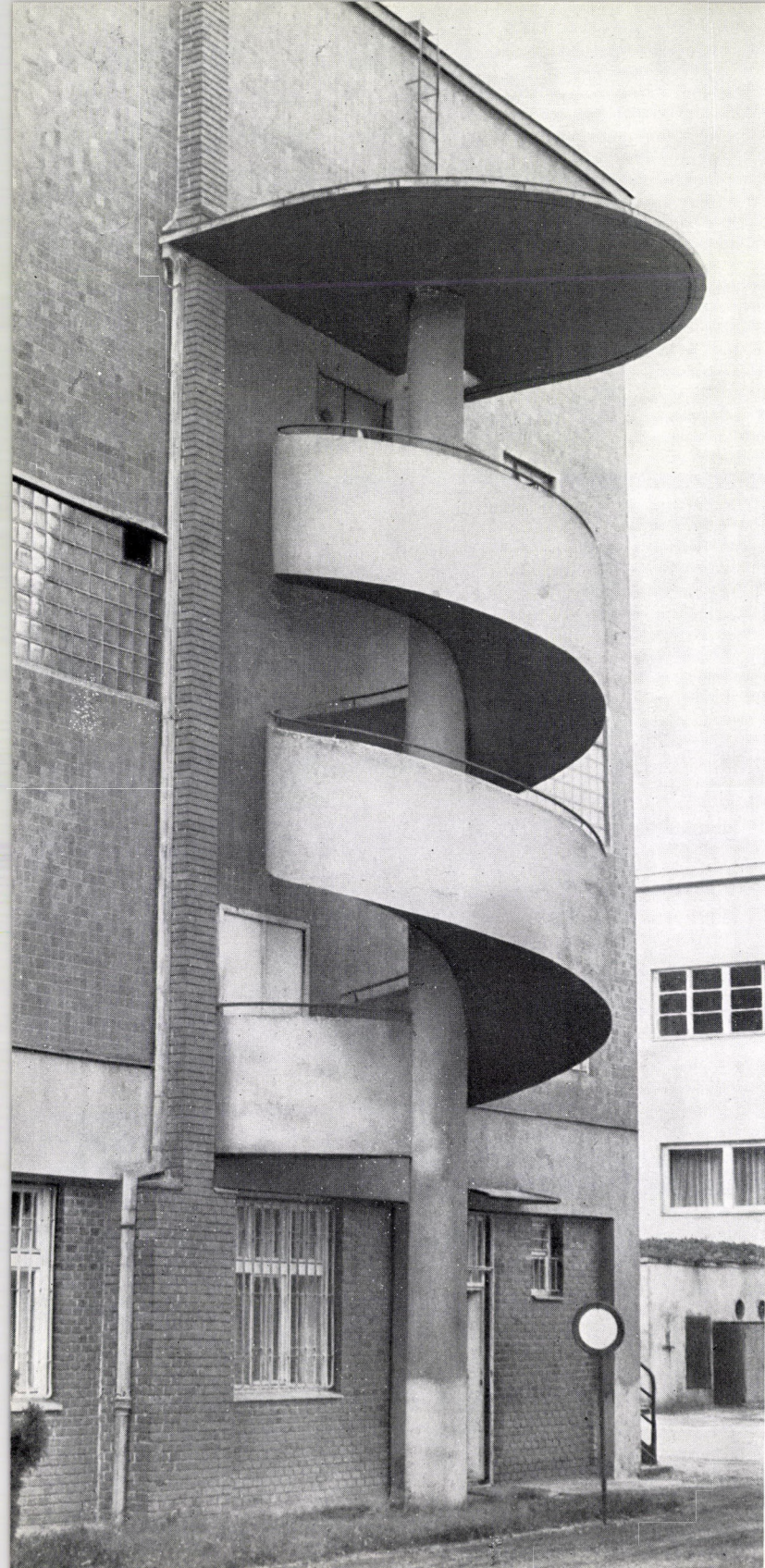

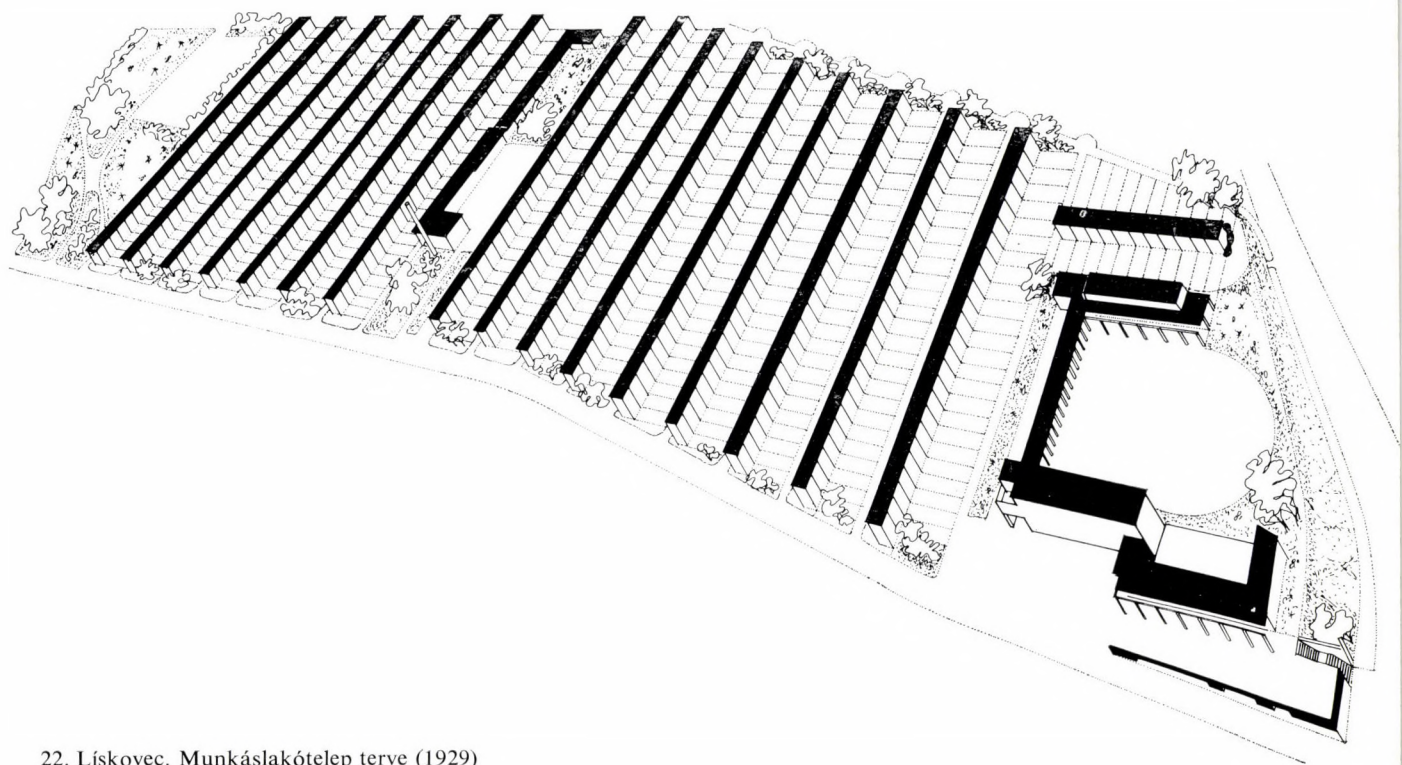
Brno. Családi lakóház a Březinova utcában (1927)

20. Brno. A vásárterület városi pavilonja (1928)

21. Brno. Részlet a vásárterületi városi pavilon udvari homlokzatáról (1928)

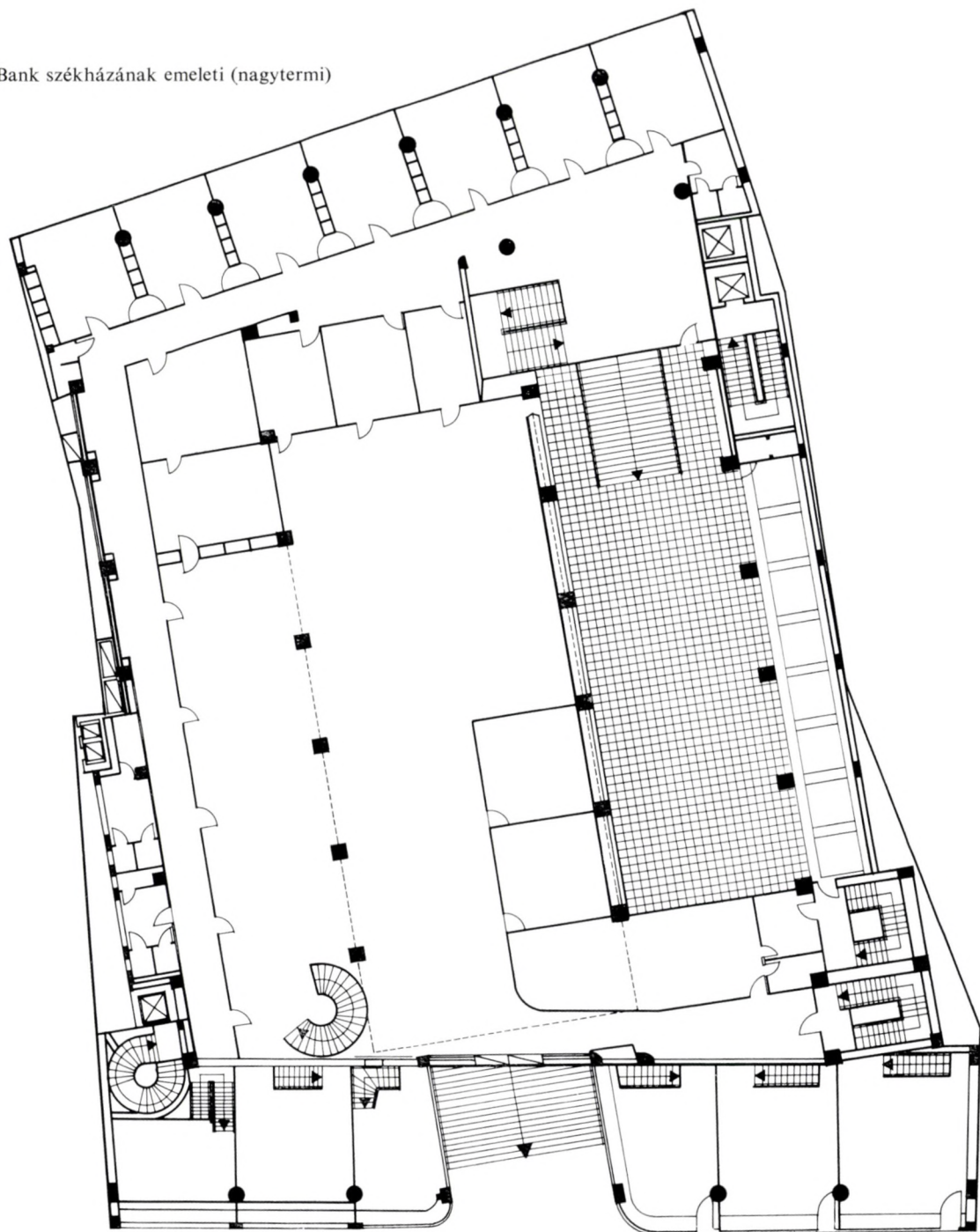

22. Liskovec. Munkáslakótelep terve (1929)

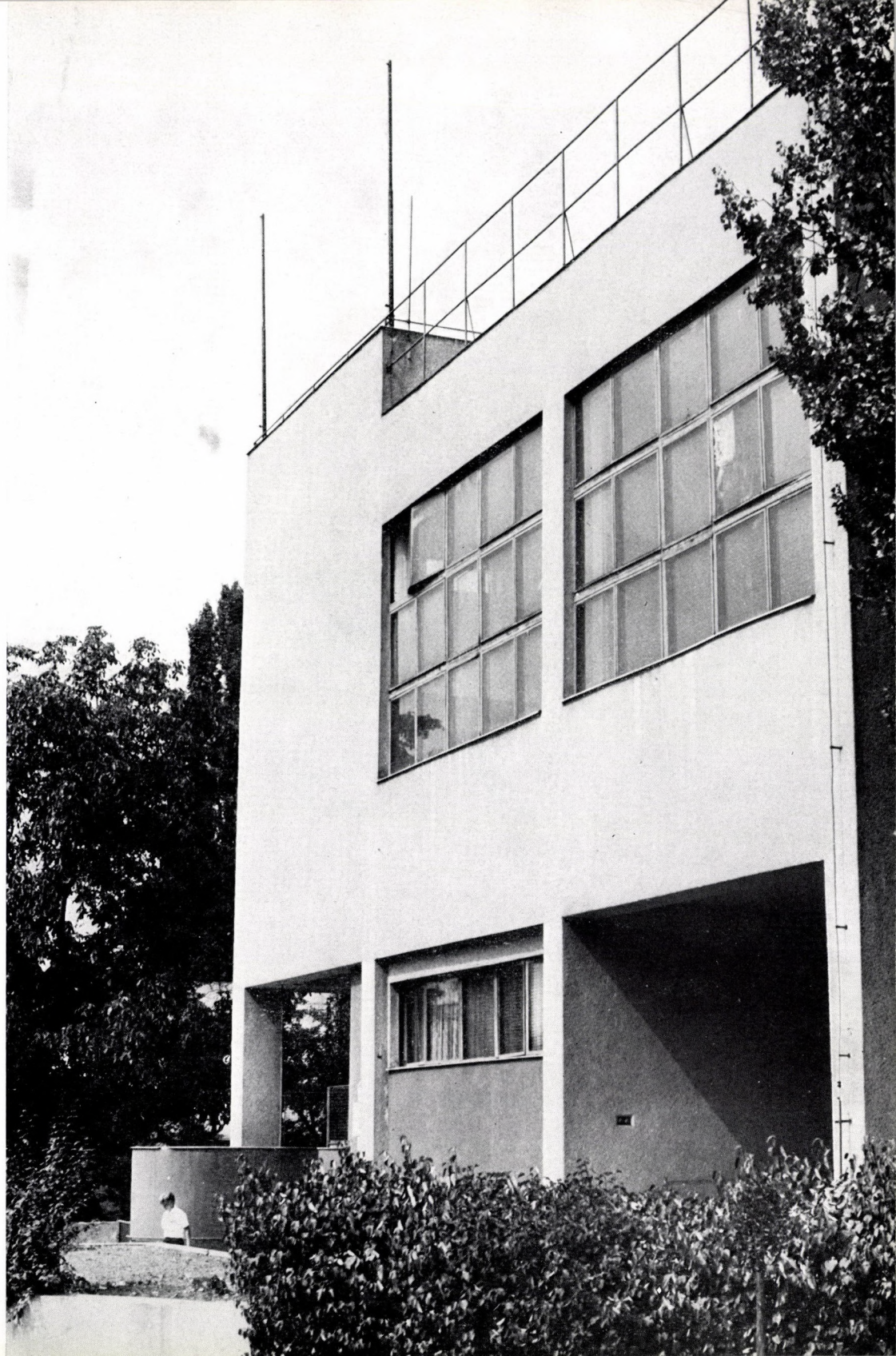
23. Brno. A Morva Bank székháza (1928–1931)

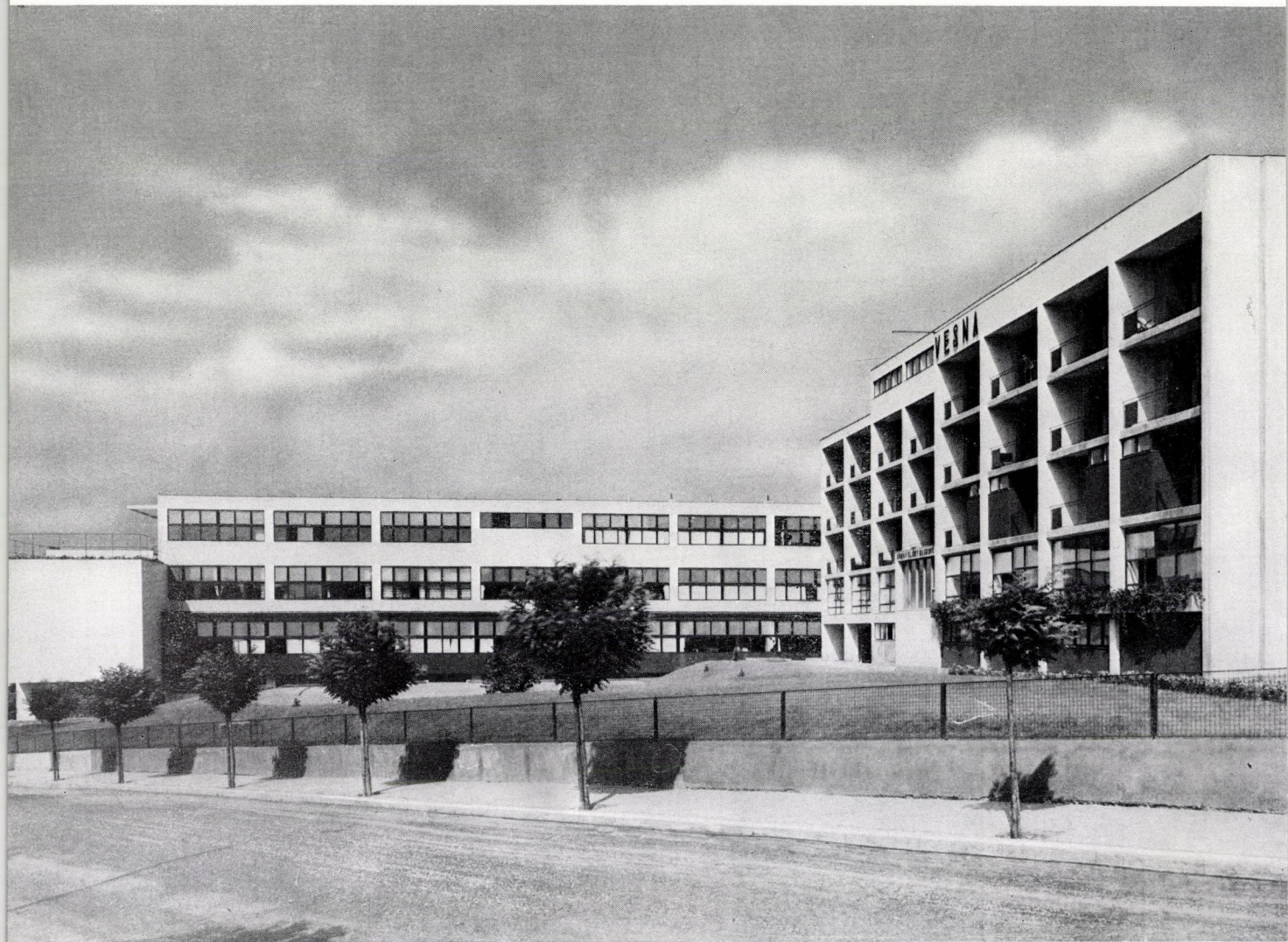
24. Brno. A Morva Bank székházának emeleti (nagytermi) alaprajza

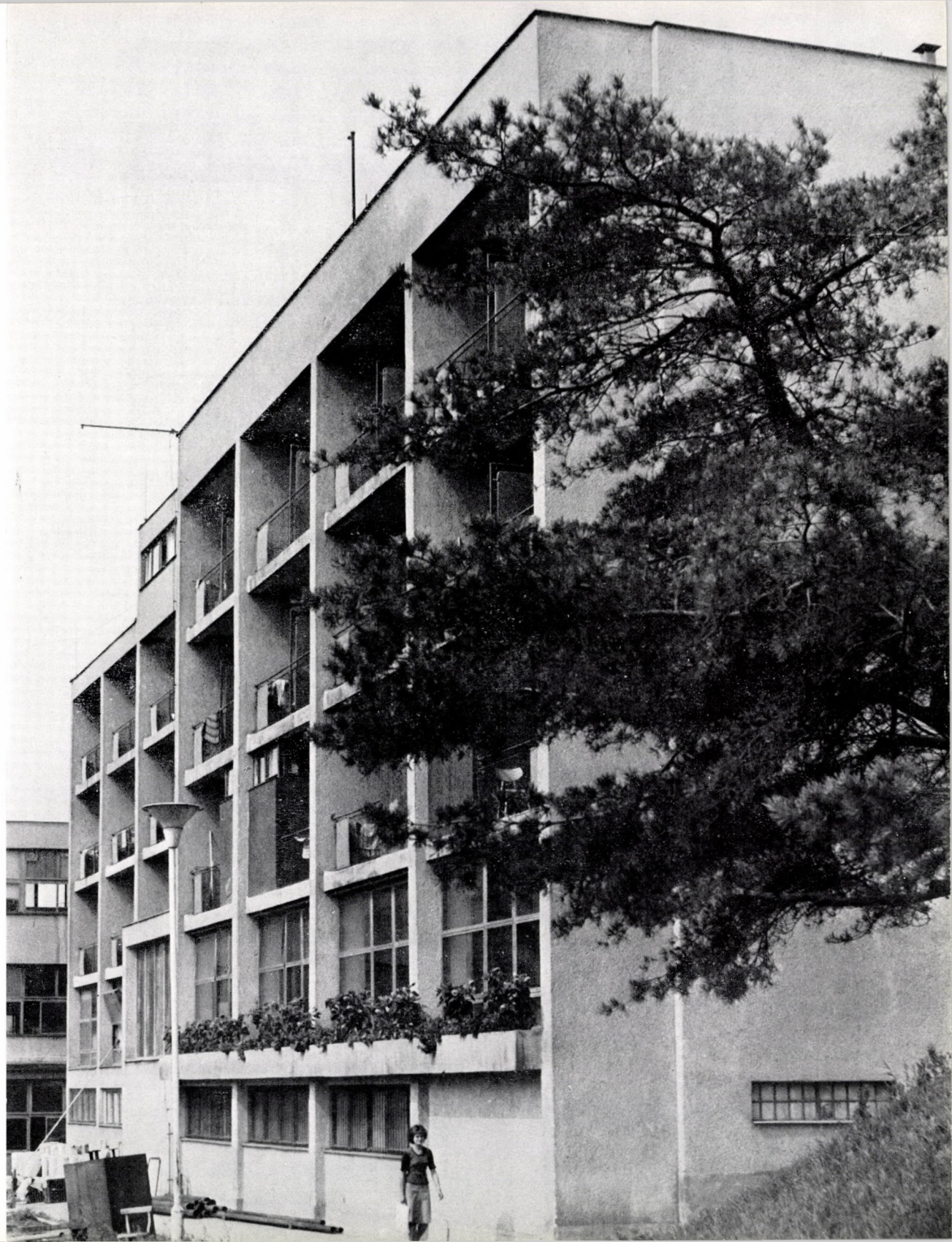
25. Brno. Részlet a Morva Bank székházának homlokzatáról
26. Brno. A leánygimnázium bejárati homlokzata.
Josef Poláškével közös terv (1929)

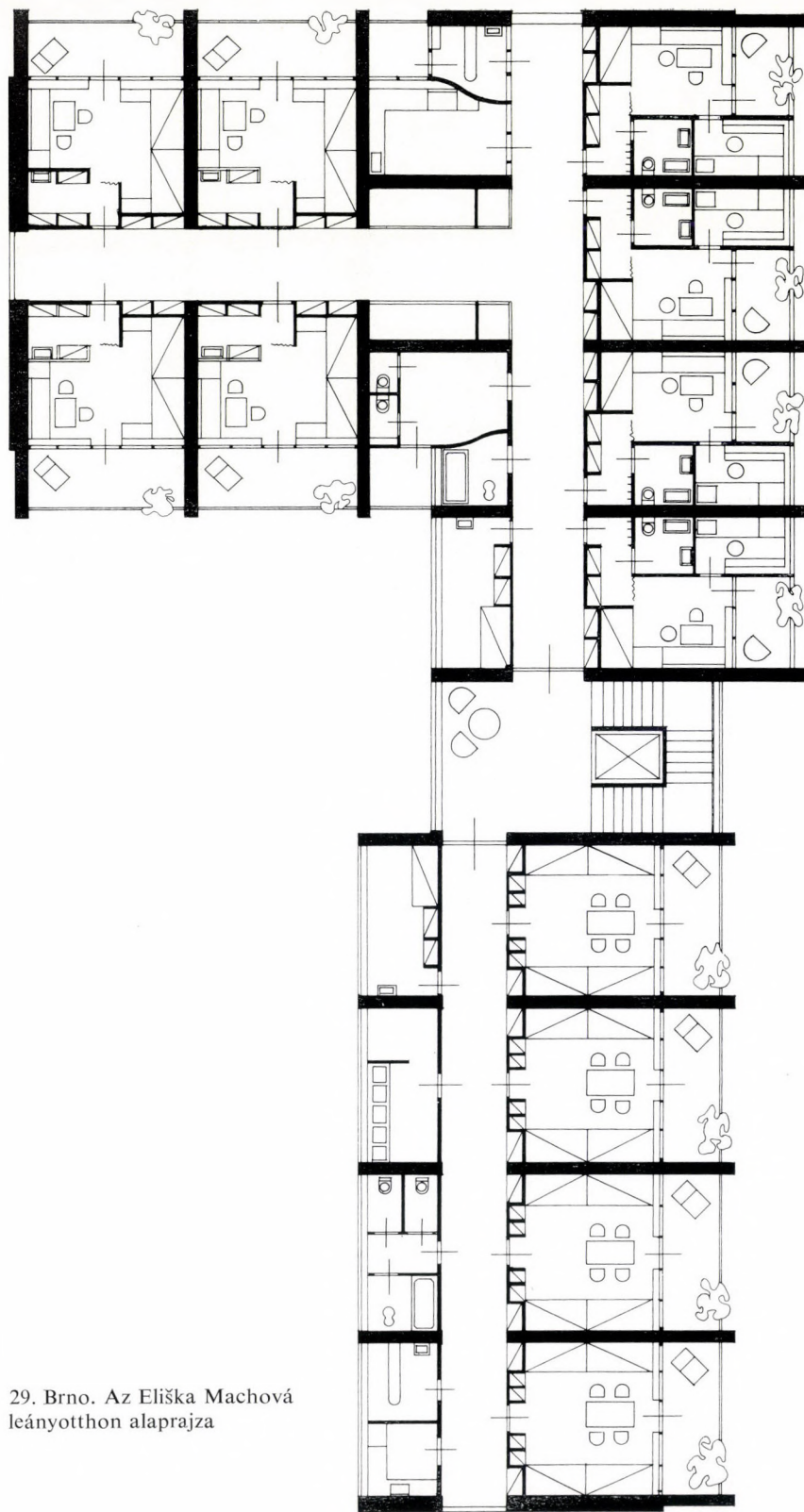

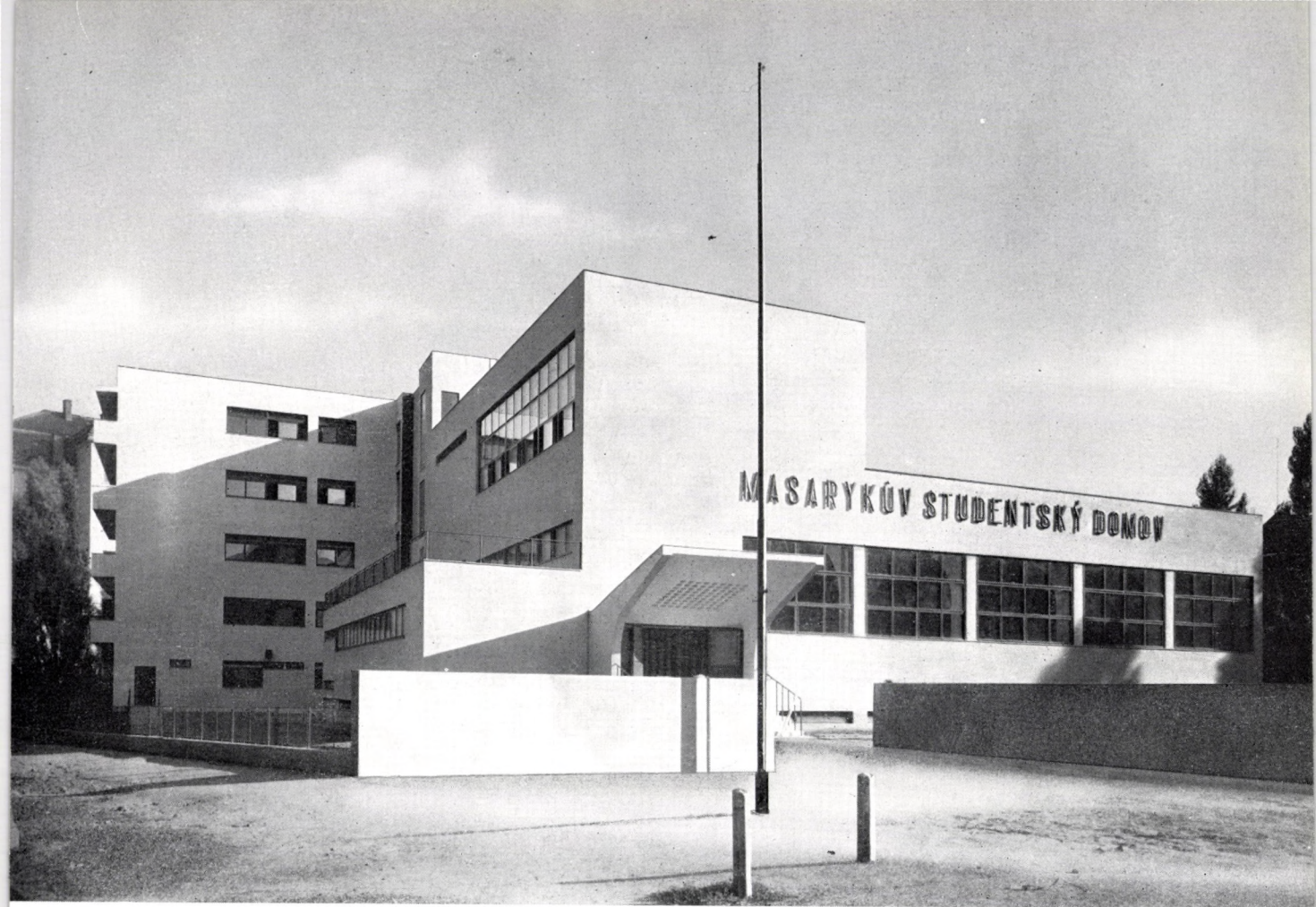

27. Brno. Leánygimnázium és leányotthon együttese. Josef Polášekkel közös terv

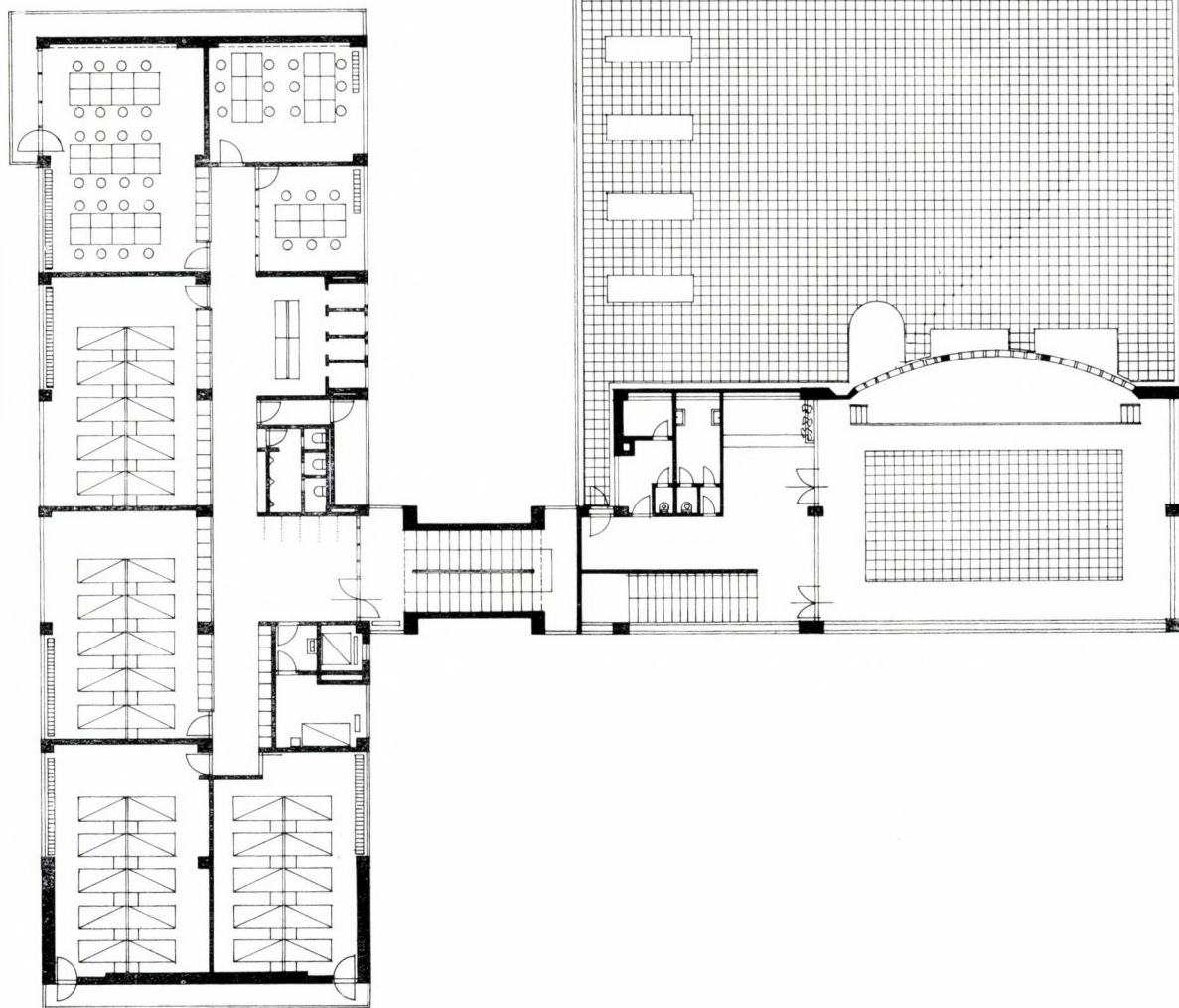
29. Brno. Az Eliška Machová
leányotthon alaprajza

30. Brno. Diákotthon (1929–1930)

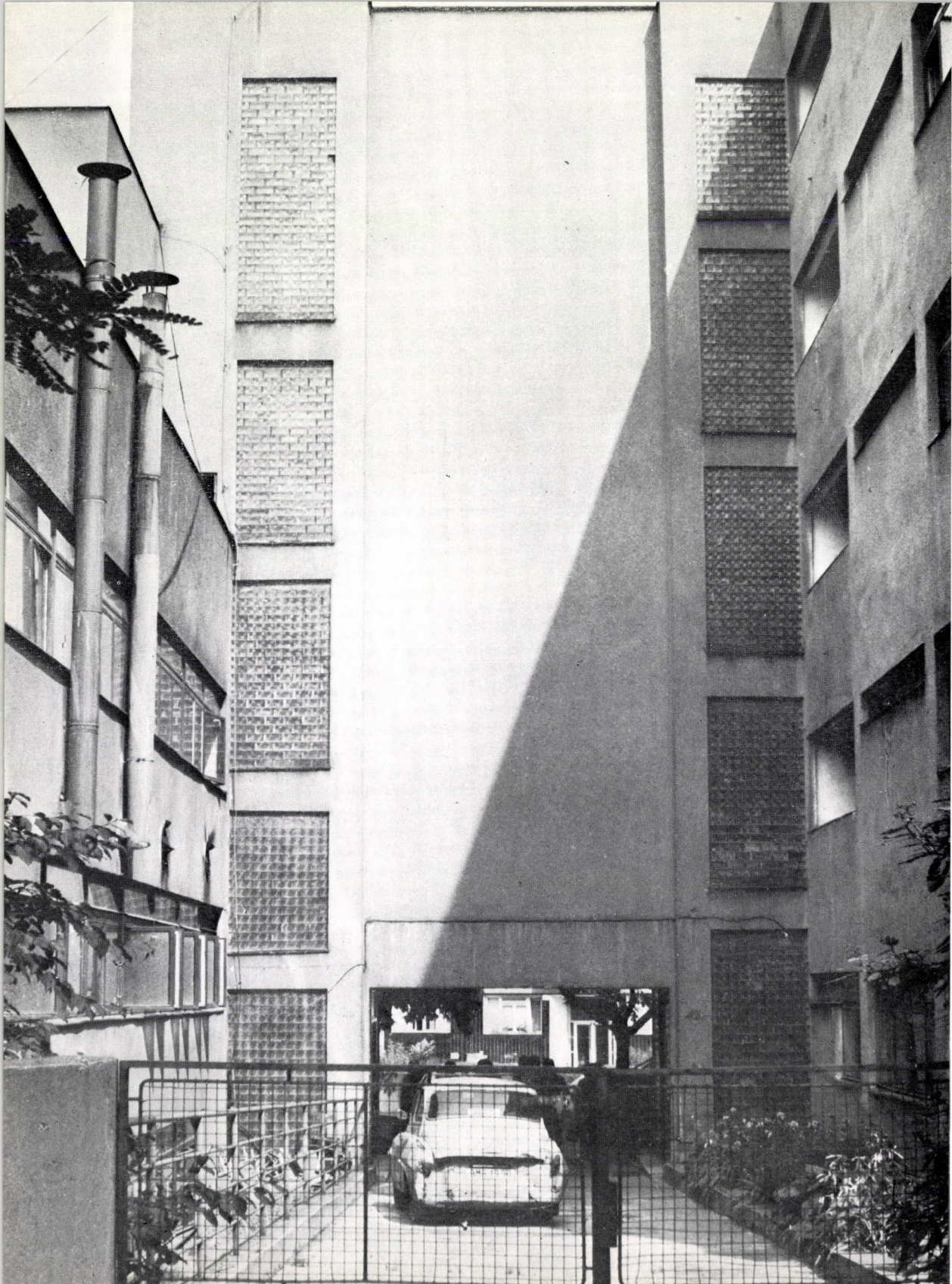
32. Brno. Diákotthon. Emeleti alaprajz

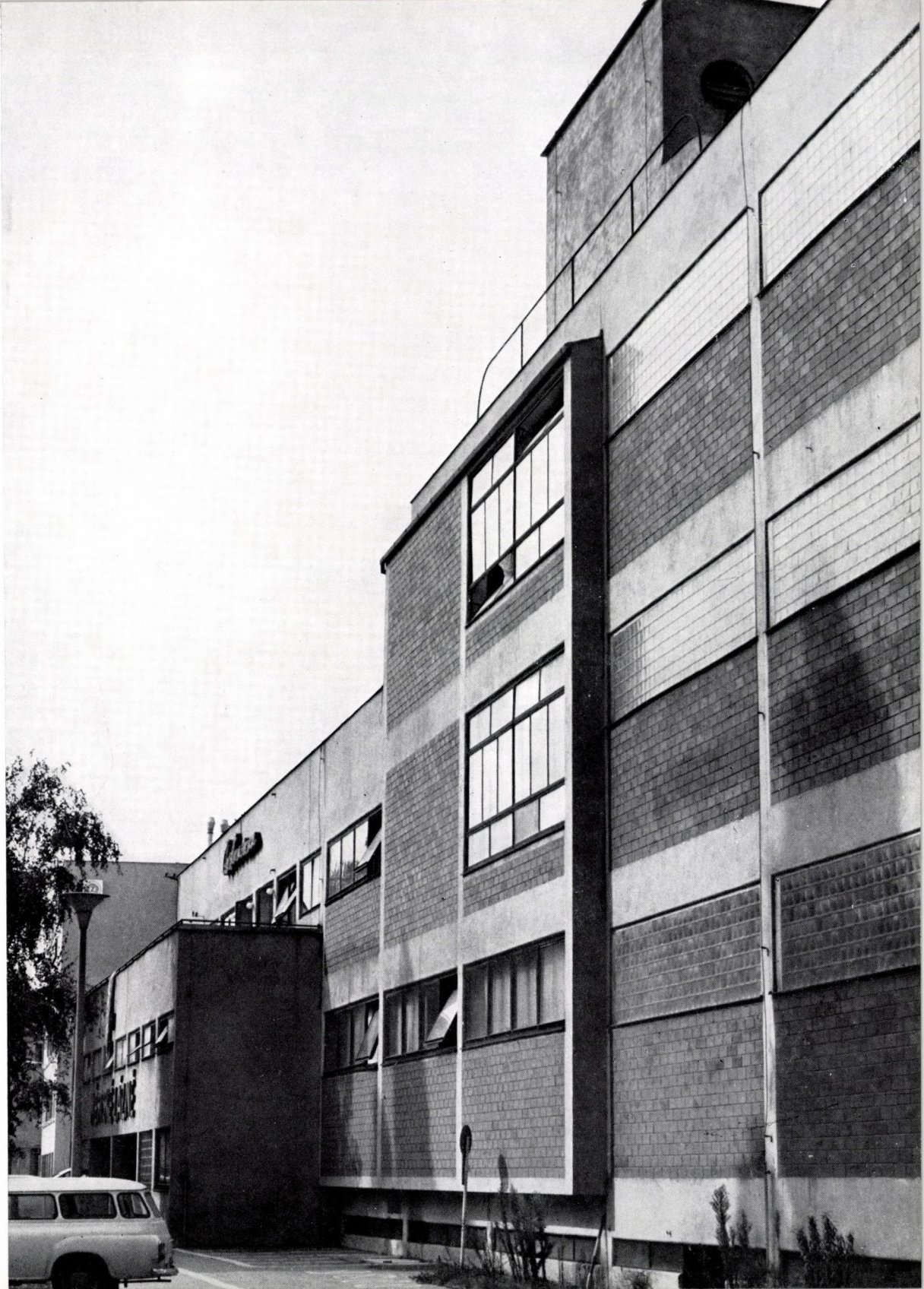

31. Brno. Diákotthon. Részlet a homlokzatról

33. Brno. Diákotthon. A két tömb összekötése

34. Brno. A városi strandfürdő utcai homlokzata (1929—1932)

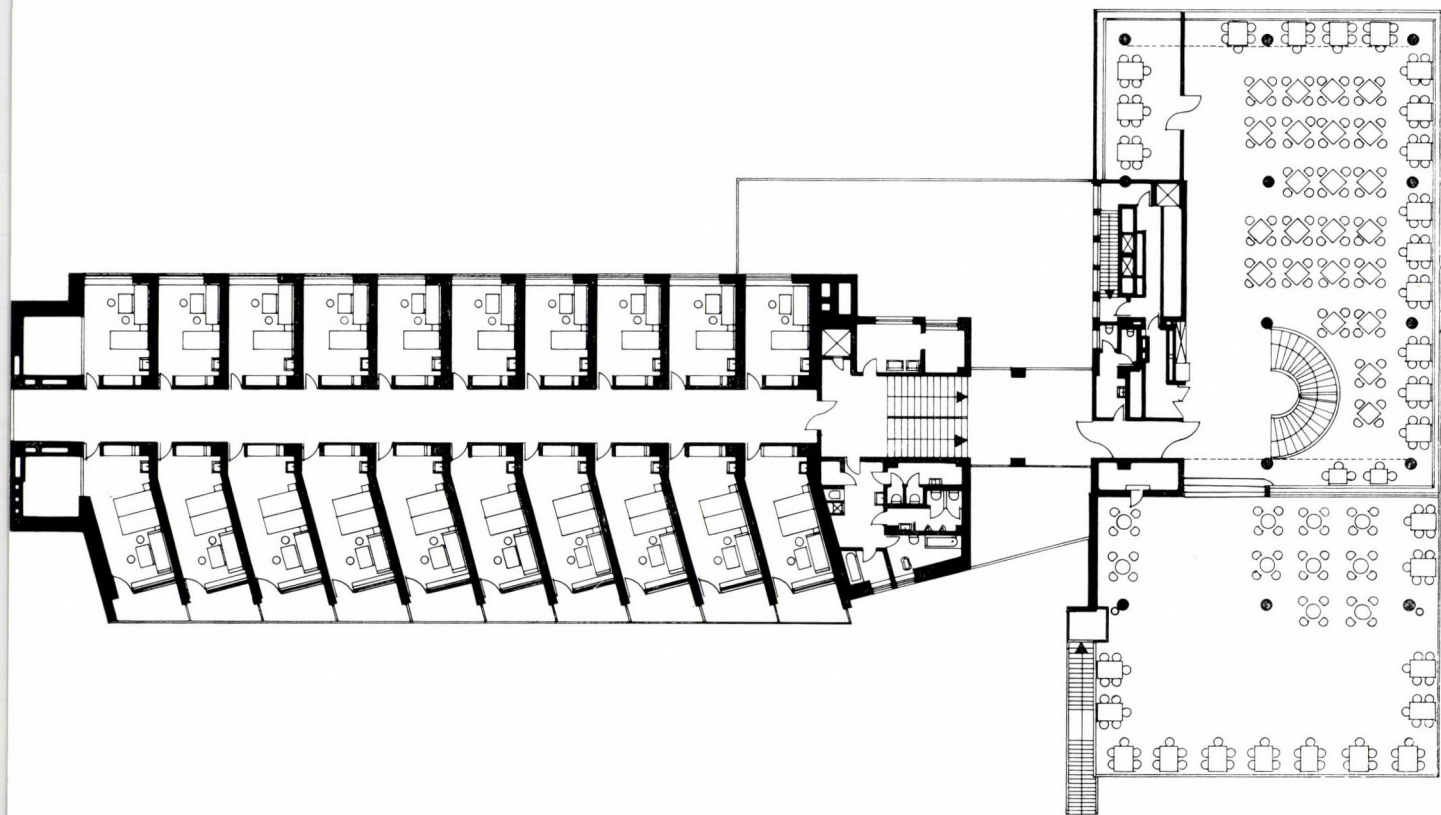
SATNA
ZEN
SATNA
MUZI

Brno. Kabinelfj r  a városi strandf rd n

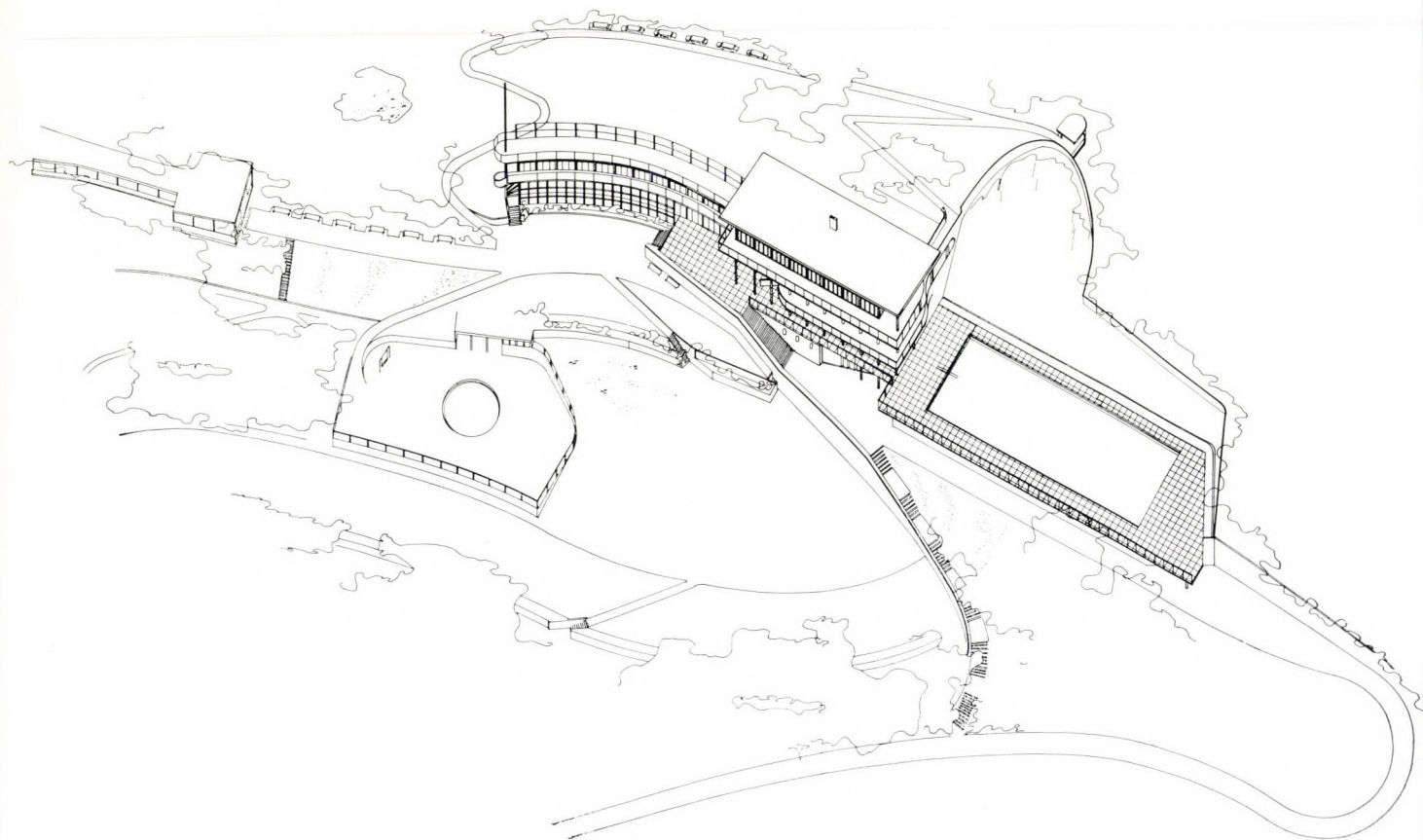
36. Třebiř. Városi takarékpénztár (1931)

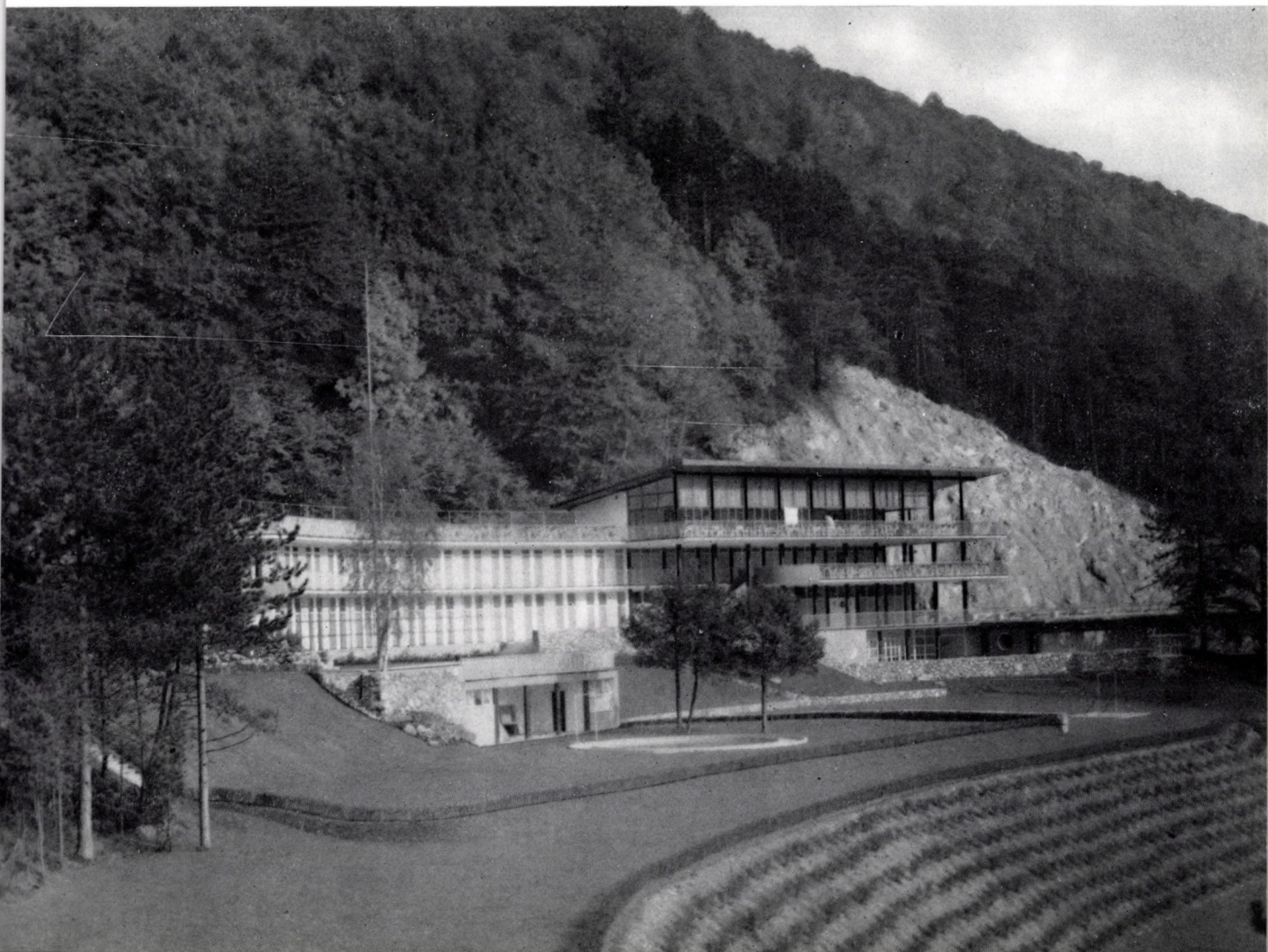
38. Tatranská Lomnica (Tátralomnic). A Morava-szálló alaprajza

39. Trenčianske Teplice (Trencsénteplic), A Zöld béka strandfürdő axonometrikus képe (1935—1936)

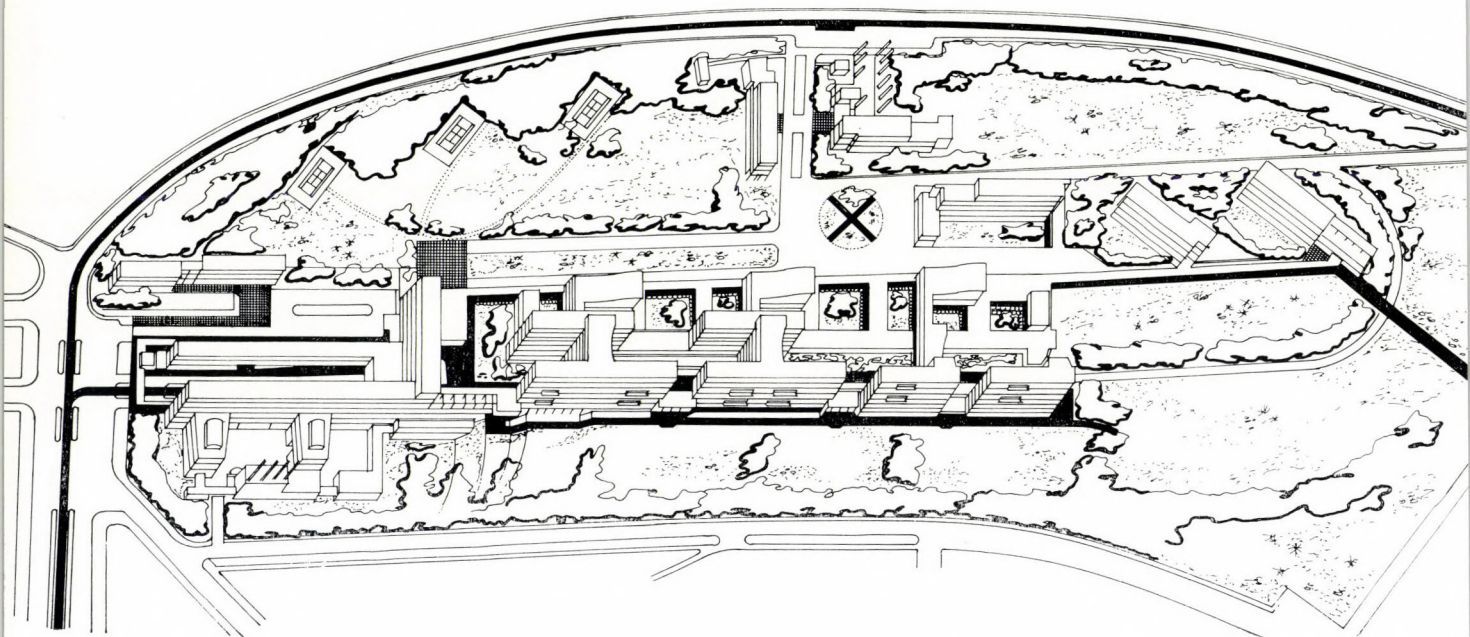
41. Trenčianske Teplice (Trencsénteplic). A Zöld béka strandfürdő részlete
42. Brno. Bejárat a Koudelova utcai családi házhoz (1936)

40. Trenčianske Teplice (Trencsénteplic). A Zöld béka strandfürdő látképe

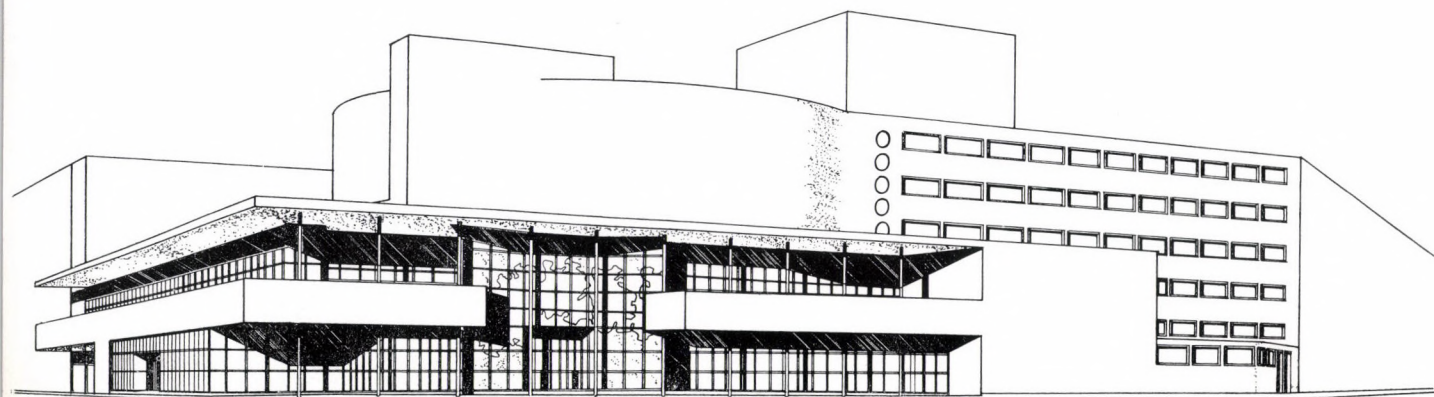

43. Prága. Tervpályázati munka a Károly Egyetem klinikai tömbjére (1936)

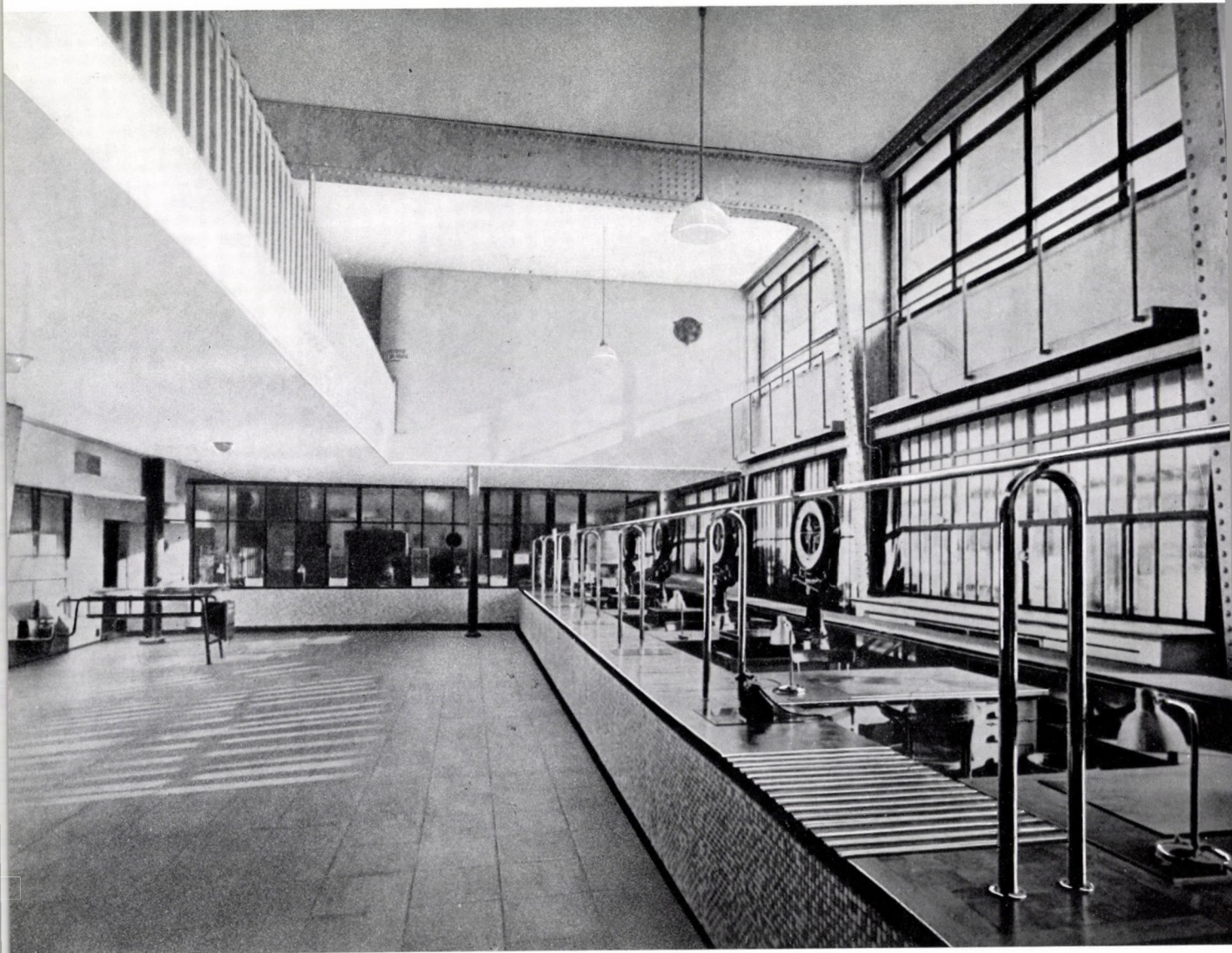

44. Brno. A cseh színház terve (1936)

45. Brno. Irodaépület (1936–1937)

46. Brno. A pályaudvari főposta belső tere (1937—1940)

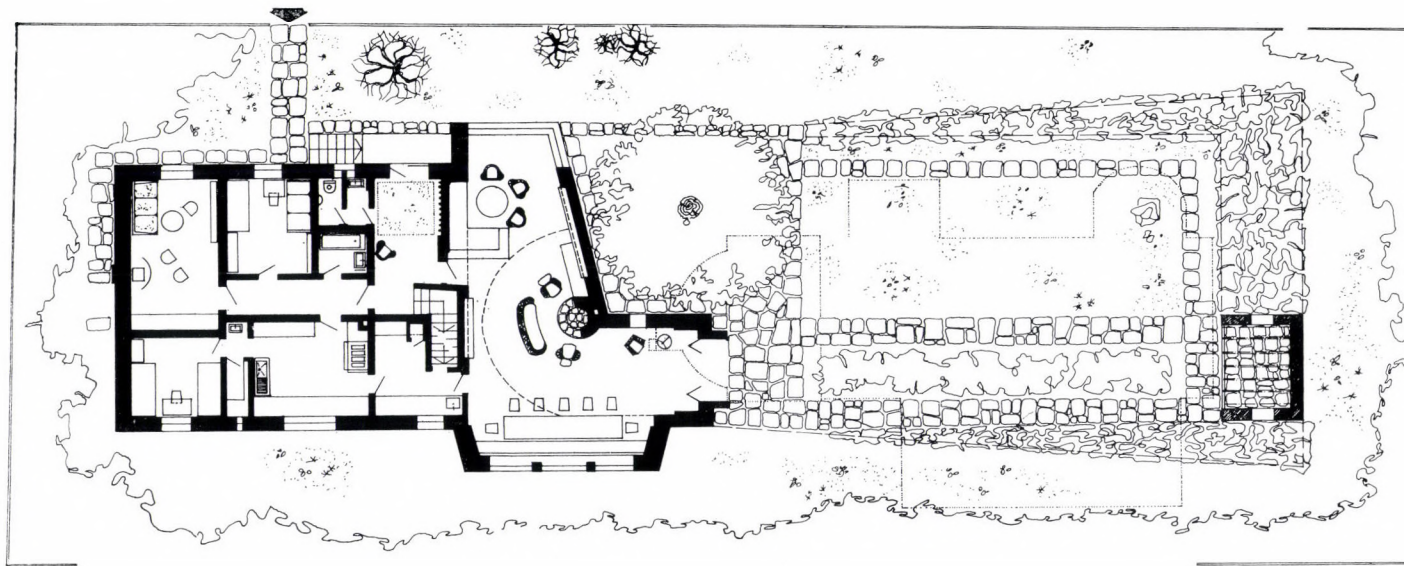
47. Brno. Üzemi és irodaépület (1936)

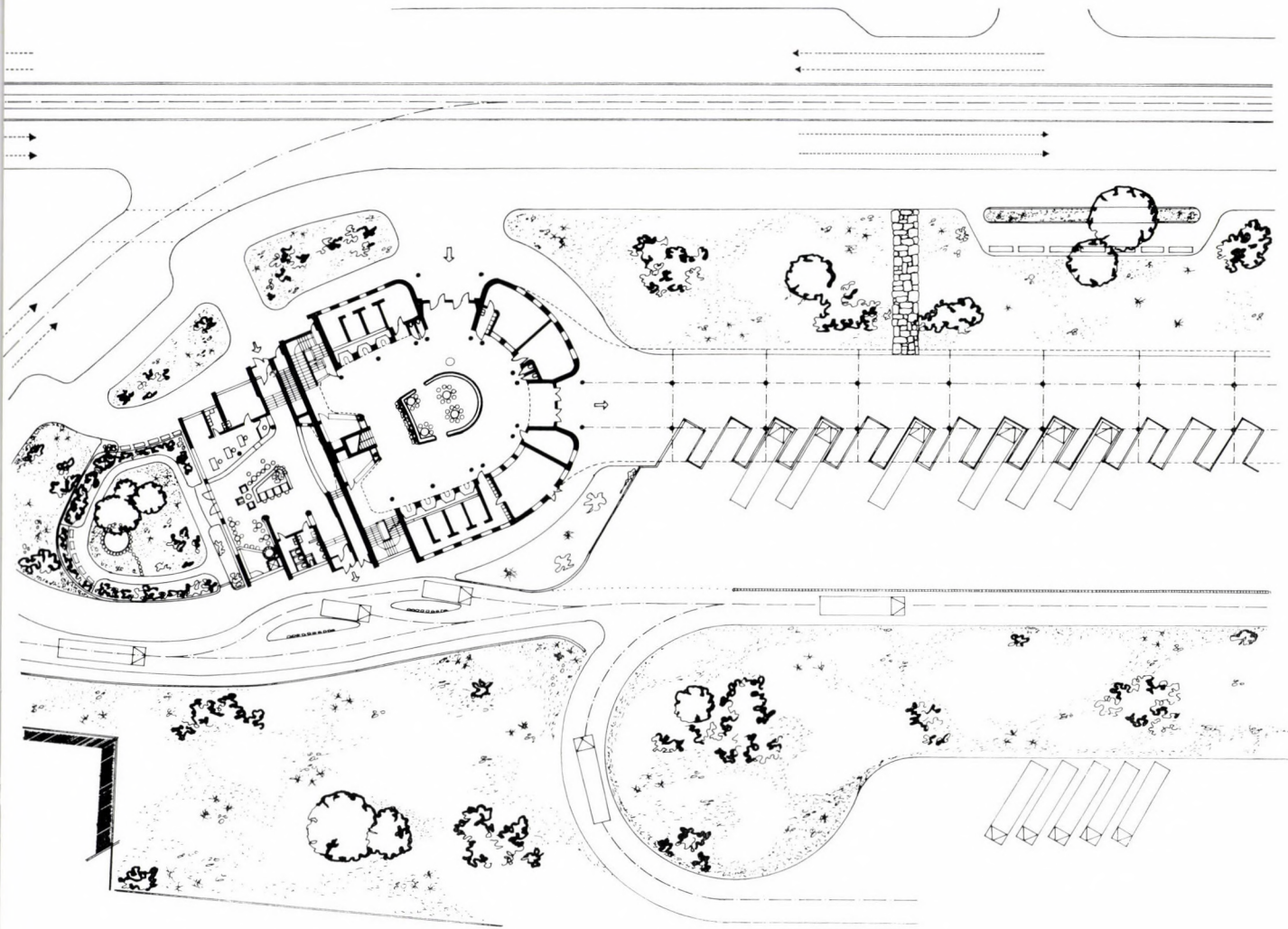

49. Frenštát. A Hotel Vlčina bejárata

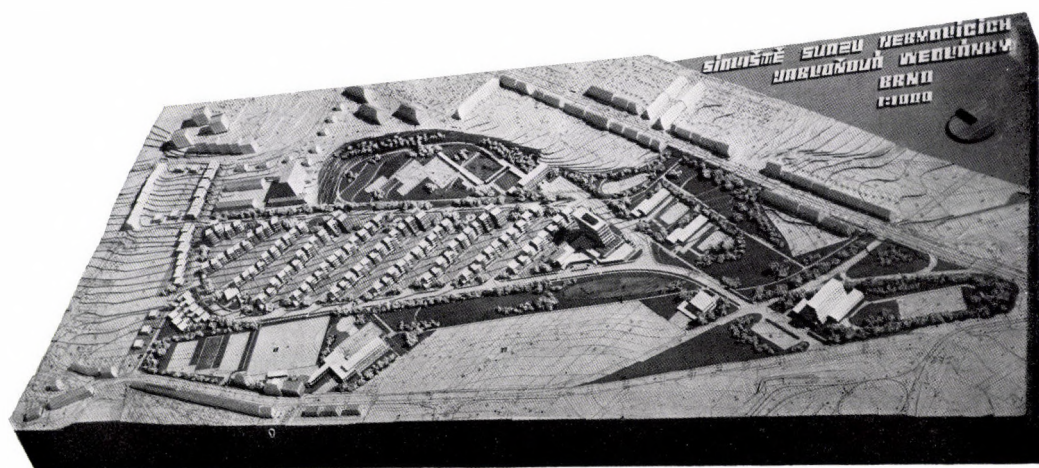
50. Stražisko u Prostějova. Családi ház terve (1942)

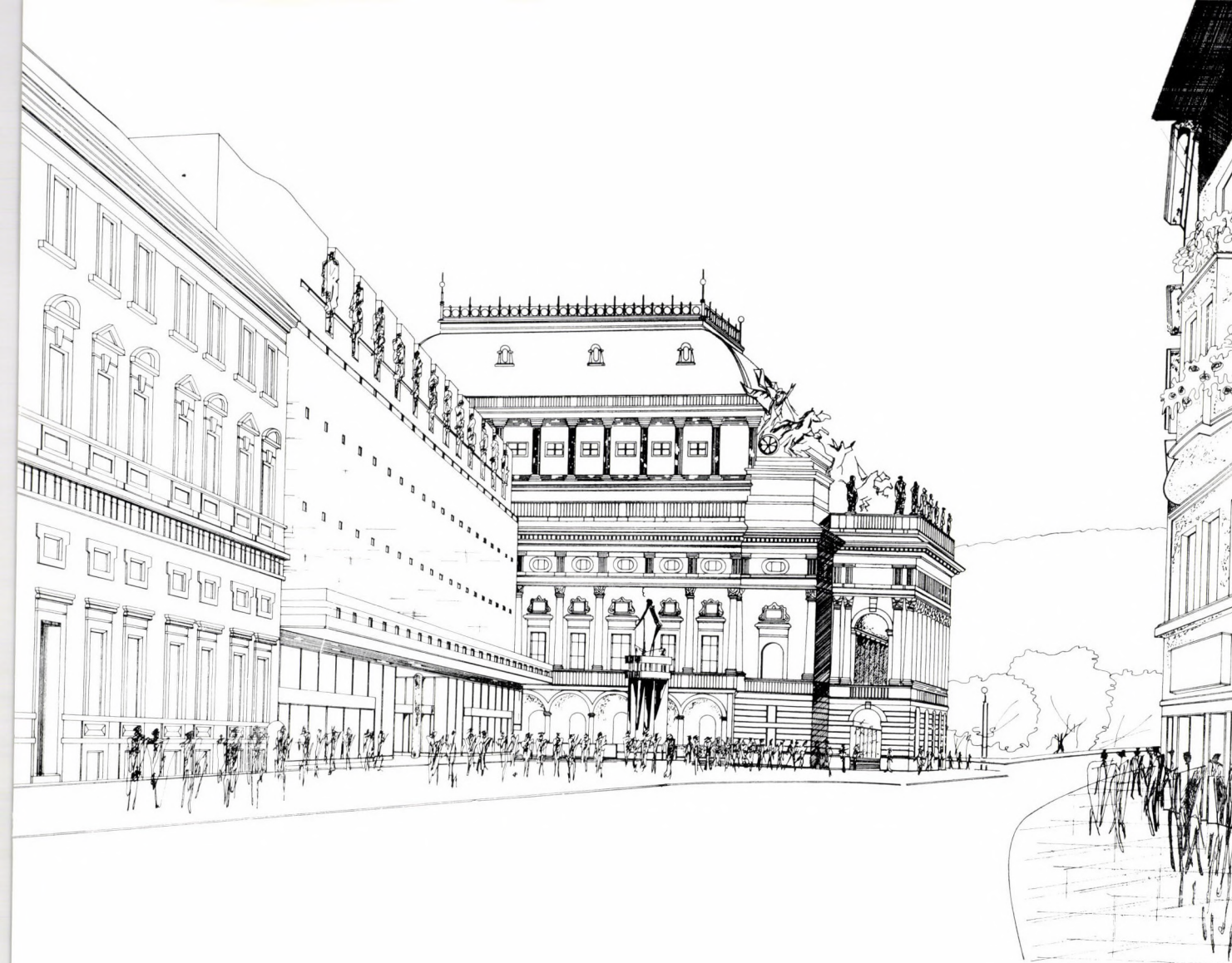

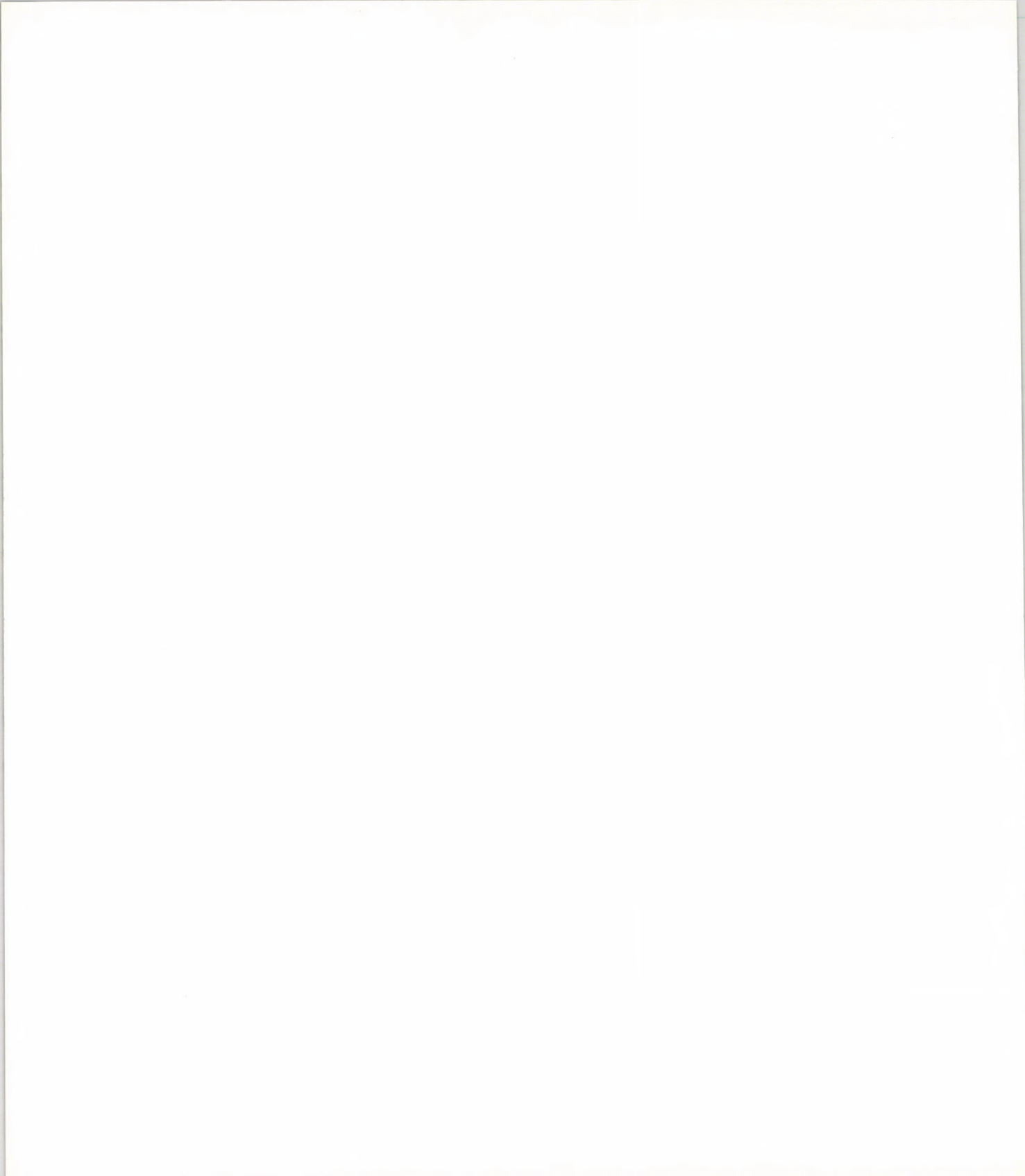
51. Brno. Autóbusz-pályaudvar alaprajza (1947)

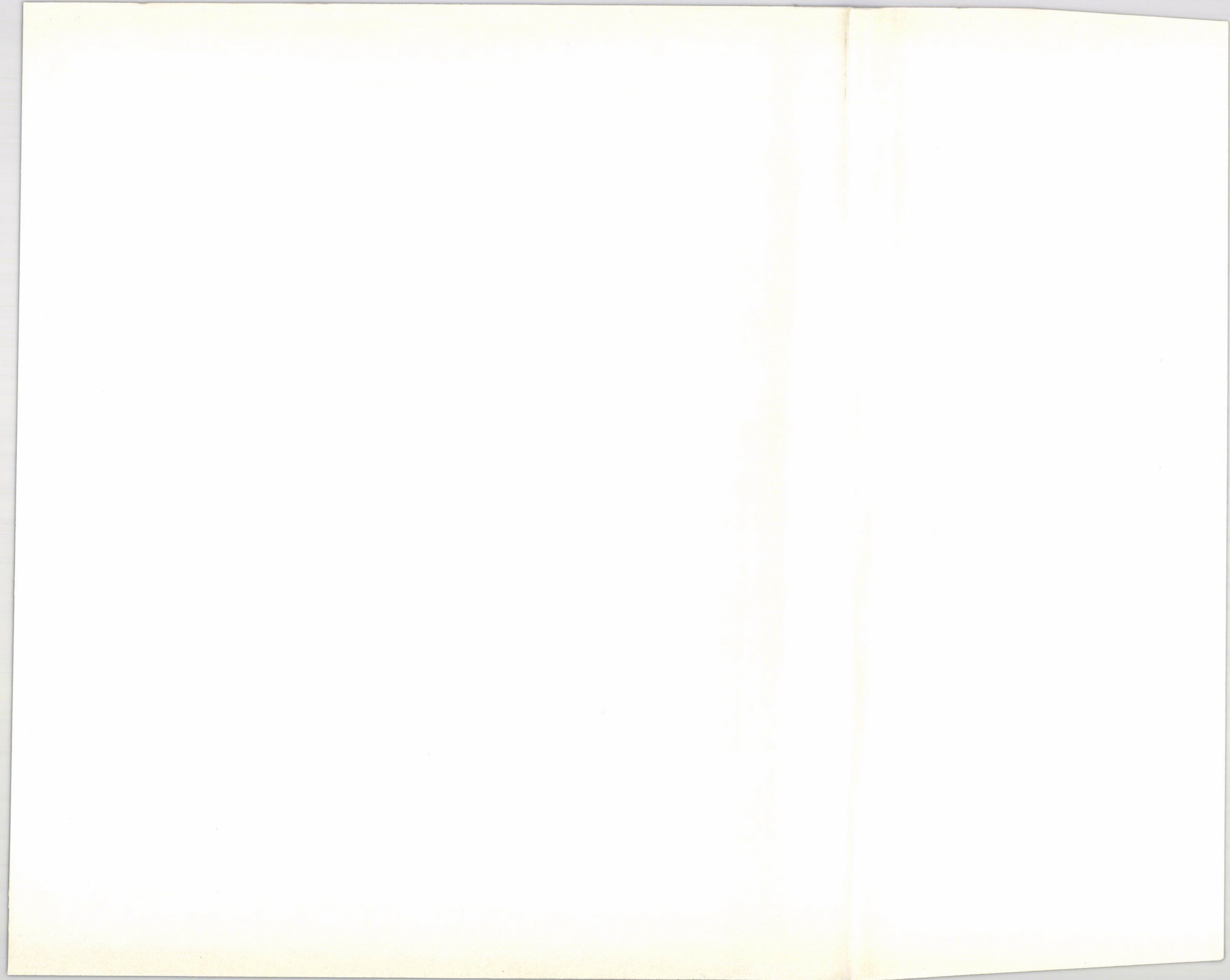
52. Brno. A Jabloňová lakótelep makettje. Kamil Fuchsszal közös terv (1968—)

53. Prága. Az óvárosi körút beépítése a Nemzeti Színház mellett (1966)

Ára: 38,— Ft

AZ ARCHITEKTÚRA
SOROZATBAN JELENT MEG
MAJOR MÁTÉ

Pier Luigi Nervi

DERCSÉNYI BALÁZS

Árkay Aladár

KUBINSZKY MIHÁLY

Györgyi Dénes

BEKE LÁSZLÓ—VARGA ZSUZSA

Kozma Lajos

LUCIEN HERVÉ

Építészet és fénykép

NAGY ELEMÉR

Le Corbusier

KUBINSZKY MIHÁLY

Adolf Loos

MAJOR MÁTÉ

Breuer Marcel

MÁTÉ PÁL

Richard Neutra

PÁL BALÁZS

Kós Károly

GÁBOR ESZTER

A CIAM magyar csoportja

PREISICH GÁBOR

Walter Gropius

KÓSA ZOLTÁN

Kenzo Tange

MAJOR MÁTÉ

Goldfinger Ernő

MENDÖL ZSUZSA

Málnai Béla

NAGY ELEMÉR

Erik Gunnar Asplund

JUHÁSZ LÁSZLÓ

Alexander Bodon

AKADÉMIAI KIADÓ
BUDAPEST